

372 9.2

С 91.

В.О.Сухомлинський

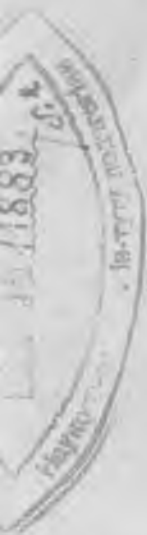
Щоб у серці
Знав
Важкої праці

312/3.2
C-91

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ,
член-кореспондент Академії педагогічних наук РРФСР,
заслужений учитель школи УРСР

ЩОБ У СЕРЦІ ЖИЛА БАТЬКІВЩИНА

ПЕРЕВІРЕНО
... 1981 г.

ТОВАРИСТВО «ЗНАННЯ» УКРАЇНСЬКОЇ РСР
Київ — 1965

На конкретних прикладах з життя школи автор — член-кореспондент АПН РРФСР директор Павлиської середньої школи на Кіровоградщині В. О. Сухомлинський показує, як виховується в учнів школи почуття радянського патріотизму, відданості справі комунізму.

Особливу увагу він приділяє вихованню молодого покоління на подвигах героїв революції, громадянської та Великої Вітчизняної воєн і героїв праці.

Розрахована брошура на вчителів, піонервожатих та батьків.

Василий Александрович Сухомлинский

Чтобы в сердце жила Отчизна

(На украинском языке)

Редактор *Т. М. Старостенко*

Художньо-технічний редактор *Л. І. Пономарьова*

Коректори *Н. О. Назаренко, Н. В. Склярова*

Обкладинка і малюнки художника *С. І. Гришина*

Здано до набору 2.III. 1965 р. Підписано до друку 23.IV 1965 р. Формат 54х84^{1/16}.
Фіз.-друк. арк. 5,0. Ум.-друк. арк. 4,2. Обл.-вид. арк. 4,78. БФ 04486. Зам. 264.
Тираж 40800. Ціна 16 коп. Т. П. — 1965 — поз. 61.

Товариство «Знання» Української РСР, Київ, вул. Қ. Лібкнехта, 1.

Надруковано з матриць видавництва і комбінату друку «Радянська Україна» на
Київській книжковій фабриці Державного Комітету Ради Міністрів УРСР по пресі,
вул. Воровського, 24.

З сивої давнини до наших днів дійшли перекази і легенди про героїв, що віддали життя у боротьбі за свободу і незалежність, за честь і гідність батьківщини. Як найдорогоцінніші скарби передає й передаватиме людство з покоління у покоління, з роду в рід світлу пам'ять про тих, хто в тяжку годину випробовувань і смертельної небезпеки для вітчизни ставав грудьми на захист рідної землі, безстрашно зустрічав смерть в ім'я безсмертя народу, за щасливе життя прийдешніх поколінь.

Минали віки і тисячоліття... і кожен народ, увіковічуючи свій шлях до свободи і щастя, запалював зорі — священні імена патріотів-героїв, що вічно сяятимуть і для прийдешніх поколінь будуть дороговказом до чесного, благородного життя, служіння батьківщині.

Коли дитина вступає у життя, робить перші кроки по рідній землі, починає осмислювати саму себе як мислячу і творчу особистість, перед нею одна за одною відкриваються ці зорі, одні з яких світять людству тисячоліття, інші запалюються в наші героїчні дні. І чим яскравіше світять вони, тим глибше в душу проникає благородне почуття мужності і героїзму в ім'я батьківщини.

Любов до вітчизни, до свого народу — патріотизм — одно з найбільш глибоких і благородних почуттів людини.

Проте патріотизм — явище соціально-історичне і в різні епохи має різний класовий і соціальний зміст.

В антагоністичному суспільстві розрізняють патріотизм народних мас і експлуататорських класів. Патріо-

тизм народних мас спрямовується проти соціального і національного гніту, за визволення, він має гуманістичний характер.

З перемогою Великої Жовтневої соціалістичної революції у нашій країні виникла нова форма патріотизму — радянський патріотизм.

Радянський патріотизм — це глибока любов трудящих до своєї соціалістичної Вітчизни, їх безмежна відданість радянському суспільному і державному ладові, самовіддана боротьба за ідеали комунізму.

Наш ідеал — це творча, неспокойна любов до рідної землі, до всього, що створено старшими поколіннями і твориться сучасниками в ім'я прийдешніх поколінь, це не пасивне милування оточуючим тільки тому, що воно рідне, а боротьба за велич і могутність Батьківщини, щоб завтра було кращим, ніж сьогодні. Радянському патріотизмові чужі тенденції будь-якої національної винятковості і зверхності. Справжній радянський патріот не тільки пишається досягненнями країни, але й бачить недоліки і докладає зусиль, щоб усунути їх. Сферою патріотичної доблесті і мужності, подвигів і величі духу людини стала в наші дні праця робітника і селянина, вченого і космонавта, інженера і педагога, лікаря і агронома.

Почуття любові до Батьківщини — це одне з найскладніших і найбагатогранніших моральних почуттів. У ньому органічно поєднується любов до рідної природи, рідного села і міста, рідної матері і рідної мови з гарячим прагненням віддавати всі свої творчі сили, а якщо вимагатимуть обставини — й життя в ім'я здійснення великих ідеалів комуністичного перетворення суспільства. Почуття любові до рідного, близького, дорогого переплітається з свідомістю патріотичного обов'язку перед народом, з думкою про особисту відповідальність за його ідеали, боротьбу, прагнення.

Ми, громадяни першої у світі соціалістичної держави — Союзу Радянських Соціалістичних Республік, — пишаємося, що наш народ запалив вічне сяйво, яке стало для людства дороговказом до щасливого майбутнього — комунізму.

І найсвятіший наш обов'язок, щоб сяйво це освітлювало душу кожного громадянина з раннього дитинства до зрілості і мудрої старості, щоб найдоро-

гоцінніші моральні багатства народу передавалися з покоління у покоління, формуючи нові духовні сили — сили борців за щасливе майбутнє нашого народу і всього людства, за торжество комунізму. Необхідно, щоб ідеалом кожної молодої людини, світлом, що осяює життєвий шлях, що визначає мету життя, стало героїчне життя великих геніїв людства — Маркса, Енгельса і Леніна.

Книжка ця є спробою показати, як виховуються патріотичні почуття у дітей від 7 до 14—15 років. Звичайно, обмежений обсяг брошури не дозволяє охопити проблему виховання радянського патріотизму в усій його глибині і складності. Автор зупиняється на найбільш суттєвих питаннях, намагаючись показати педагогічний процес і духовне життя колективу як єдине ціле.

РІДНА ПРИРОДА, РІДНЕ СЕЛО

У кожної людини на все життя закарбовуються в душі яскраві картини і образи, побачені і відчуті у дитячі роки. Коли ми пригадуємо своє дитинство, у пам'яті постає то сонячний ранок з замріяними вербами над тихим ставом, то тривожне шелестіння тополь перед грозою, то кущ калини з червоними гронами, що горять, полум'яніють у зеленому лузі, то гарячий літній день на полі — наливається золота пшениця, у голубому небі дзвенить срібна пісня жайворонка, то жарка пора жнив, гуркіт моторів, то вечірня зіронька і ключ журавлиний над сивим небосхилом, то крона могутнього дуба з багряними листям, то білі цвітіння вишні під вікном; то древні скіфські могили на горизонті поруч з лінією електропередач у тремтячому мареві гарячого дня. Постають перед очима ці картини — і частіше починає битися серце, бо рідна природа ввійшла в нашу душу, як чисте джерело, з якого ми вперше напилися живої води, з якого ми взяли і радощі нашого дитинства, і чудову мелодію рідної пісні, і казку про добру матір і злу бабу-Ягу-Костяну-Ногу, і думи про минуле, сучасне і майбутнє нашого народу. Природа рідного краю — ота верба над тихим ставом, тополя край села, дуб на узліссі, срібні дзвіночки пташиної пісні, духмяні луки,

безкрає море пшениці на колгоспних ланах — то не тільки середовище, в якому зростає, зводиться на ноги і робить перші несміливі кроки по землі мала дитина, — то тисячі найтонших корінців, які заглиблюються у рідну ниву, одержують життєдайні соки з джерел нагромаджених, зібраних дбайливо по краплині дідами й прадідами, несуть ті соки до стовбуру й гілок, і красується, квітне могутнє дерево — Людина, красива й сильна лише тому, що є тисячі цих тоненьких корінців. Природа рідного краю — то й слово матері, з яким у нашу душу входять найдорогоцінніші, вічні багатства народу — його мова, пісня, казка. Природа рідного краю — то й праця десятків і сотень поколінь, що зросили потом своїм рідну землю і заповіли нащадкам: бережіть її, це ваша Вітчизна.

Діти переступили поріг школи — і одна з найголовніших турбот — турбота про те, щоб тисячі найтонших корінців почали заглиблюватися у рідну землю, щоб природа стала для людини матеріальним втіленням духовних багатств, краси і величі народу. Необхідно, щоб діти відчули красу природи, побачили те, чого іноді не бачать, не помічають люди, хоч і живуть серед полів і луків. За вісім років навчання у школі я розкриваю перед дітьми одну за другою триста сторінок Книги Рідної Природи. Так образно називаємо ми триста походів у природу, триста зустрічей з лісом і полем, лугом і ставком, річкою і Кременчуцьким морем, дібровами і яблуневими садами, виноградниками і баштаном у неповторні дні золотої осені. Щоб докладно розповісти про всі ці зустрічі, треба написати велику книгу. Під час кожної зустрічі перед дітьми постає щось нове — чи то новий куточок рідного краю, якого вони не бачили (або хоч і бачили — то не помічали), чи то нова пора вічного життя і оновлення природи.

У перші дні шкільного навчання відкриваю перед дітьми першу сторінку Книги Рідної Природи — називається ця сторінка Наше рідне село. Кілометрів за два на північ від села є стародавня скіфська могила, з якої відкривається широкий виднокіл і чудовий краєвид. З цієї могили видно все село, що розкинулось мило, недбало, як писала Леся Українка, вздовж долини річки Омельник. У тихий передвечірній час, коли промені сонця освітлюють село з боку, ми йдемо з дітьми туди.

Діти захоплені невимовною красою: ніхто з них не бачив села з цього чарівного місця та ще й у таку пору. Заходить сонце, спалахують і гаснуть одна за одною пожежі у шибках вікон. «То сонечко грає»,— говорять діти.

— Я пам'ятаю наше село, яким воно було тридцять п'ять років тому,— розповідаю я дітям. — І важко навіть збагнути, що це те саме село... Виблискують на сонці черепичні, шиферні і металеві покрівлі. А колись черепичний дах був тільки на попівському будинку, на будинках крамаря та кількох сільських багатіїв. Убогість, нужденність селянського життя не могли прикрити ні стрункі тополі, ні квітучі сади, ні квіти біля кожної хатинки. Та хоч яким убогим і злиденним було життя селянства, працьовиті люди любили красу і дбали про неї. Народ наш з давніх-давен кохається у квітах. «Ой, зацвіла рожка край вікна»— співається у старовинній українській пісні. Ці традиції, цю любов до краси зберігає народ наш і зараз.

— Ось бачите, діти, широку, світлу вуличку, забудовану кам'яницями. На кожному будиночку — телевізійна антена. Тут живуть механізатори тракторної бригади. Будинки ці збудовані років чотири-п'ять тому, та й зараз ще йде будівництво — он зводиться нова кам'яниця. А якби ви побачили ці місця сорок років тому,— вам стало б сумно. Тут жила біднота, вулиця

так і звалась Сумний куток. Жахливі злидні панували. На місці, де зараз стоїть будинок відомого в усьому районі комбайнера, була жалюгідна хатинка його бабусі Харитини Безвідної. Нічим було дах прикрити, і стара жінка накривала його бур'яном. Нічим було опалювати хатину, і бабуся ходила селом збирала кізяки, сушила їх, щоб було чим зігріти взимку нужденне житло...

— А он далі — за полезахисною лісосмугою маленьке містечко: то польовий табір трактористів. Білі кам'яниці утопають в яблуневому саду. А до революції, навіть важко зараз уявити, на цьому місці було чотири землянки. Це були нори, в які людей заганяли страшенна нужда та убогість. У одного селянина, що жив у землянці, було семеро дітей. Діти не бачили сонця, у них не було взуття. Босі вибігали вони на хвилинку в люту зимову стужу і знову ховались. Діти були блідими, хворобливими. Радянська влада врятувала цю сім'ю від загибелі. По всій країні роз'їхались діти старого селянина. Стали вони лікарями, інженерами, агрономами.

Через кілька днів відкриваю нову сторінку Книги Рідної Природи — вона зветься Долина степів. Недалеко від села є горб — народ назвав його Гострою Могилою. Звідси кілька днів на рік, тільки у сонячну передвечірню годину ранньої осені, коли повітря чисте і прозоре, відкривається далекий краєвид на степи і долини, на наддніпрянські гори. У долинах мріють села, поля виблискують проти сонця смарагдовими прямокутниками озимої пшениці, сивою димкою оповитий ліс. Сідає сонце, з ярів і долин розливається, мов повінь, вечірня мла, на наших очах переливаються, змінюються барви степу. Ми сидимо, зачаровані красою. Я розповідаю дітям казку про Золоте Сонце, яке вночі йде у казковий сад на спочинок, а на небі займаються зорі.

Перед нами степи, помережані високовольтними лініями. Не можна зараз уявити пейзажу колгоспних степів без струнких мачт і проводів.

Зайшло сонце, палає на заході вечірня заграва, оповиває темрява степи й села. І ось перед нами вдалині спалахують тисячі електричних зірок: то засвітилося у вікнах. Грає, переливається електрична заграва. Мов разок намиста, простягся рядок вогнів — міст через Дніпро. Молодь вже звикла до цієї картини, діти не

можуть уявити наших степів і сіл іншими. А були часи, коли наставала ніч, і села поринали у темряву. У нашому селі жила убога вдова Степанида. На рік вона купувала три фунти гасу — це трохи більше кілограма, і світила лампу тільки на великі свята.

На все життя залишається в пам'яті дітей ще одна сторінка Книги Рідної Природи — Бабине літо. Тихим сонячним ранком ми йдемо на узлісся, милуємося барвистим вбранням дерев і кущів. Зупиняємось біля кущів шипшини — тут їх цілий гай. Листя горить, полум'яніє, а між ним, як калина, — пурпурові ягоди, вкриті росою. Піднімається сонце — ліс у мовчазній задумі, а у повітрі, як шовкові нитки, плавають павутинки. Ця сторінка настільки глибоко вривається в пам'ять дітей, що кожного року в один з останніх сонячних днів осені вони йдуть до шипшинового гаю прощатися з літом. Так і зветься у школі це радісне і трохи сумне свято, — бо надходить пора дощів і пізніх світанків — Прощання з літом.

Одну за одною відкривають діти все нові й нові сторінки Книги Рідної Природи — Перша паморозь, Перший сніг, Зимовий світанок у лісі, Зимовий вечір у лісі, Ранкова зірниця на березі річки, Завірюха в степу тощо.

Багато радощів приносить дітям весна. Як тільки на вигоні зазеленіють перші ніжні стеблинки трави, вони йдуть на стародавню скіфську могилу. І кожен раз спостерігають все нові й нові картини пробудження природи.

Особливо люблять діти сторінку Книги Рідної Природи, що зветься Перша пісня жайворонка, а потім, коли ми щороку повертались до цієї сторінки, — Святом жайворонка. А почалося все так: якось сонячного весняного дня прийшли ми у поле. Над нами — безмежна блакить, степ співає, і серед різноголосого співу, ніби срібний дзвіночок, лине весняна пісня цієї маленької сірої пташки. Пригадав я і розповів дітям казку про жайворонка — сонячну пташку. «Лежить під снігом сіра грудочка землі. Коли припече весняне сонечко, розтануть сніги, задзвенять струмочки, з грудочки землі народжується маленька пташка. Підіймається у блакить, летить до сонця, співає пісню, вітає свою матір-землю і вічне джерело життя — сонце. Ловить тонкі,

як павутиння, срібні промені, грає на них, як на струнах, і силляться на землю пісні, слухає дивну мелодію земля, слухають зелені стеблинки трави, слухають весняні квіти».

Так увійшло в життя вихованців школи Свято жайворонка. Дітей вабило поле, їм хотілося бачити широкі поля, стрункі тополі край дороги, море золотої пшениці. Подорожі по рідних полях стали для них такими ж цікавими, як екскурсії у далекі міста. Весна, літо, осінь і зима дарували тепер неповторну красу в таких, здавалося б, нічим не примітних куточках, до яких всі змалку звикли, не бачили в них нічого незвичайного.

Одного разу ми прийшли у маленький байрак, сіли відпочити. Увагу нашу зненацька заповнили соняшники, що зацвіли. Зелений байрак був оточений золотим цвітінням. Блакитне небо, що торкалося поля, залитого золотими квітами, здавалося ще глибшим, дзвінкішим, ширшим. Цю сторінку Книги Рідної Природи ми назвали Лан за байраком.

Ми не раз ще приходили сюди і восени, і взимку, і напровесні — і кожного разу нам відкривалась все нова й нова краса. Наступного року лан залило біле цвітіння гречки — блакить неба заграла новими відтінками, а смарагдові крони дерев у байраці стали ніжнішими, ласкавішими. Іншим разом ми лан побачили у вигляді смарагдового килима — зеленів клевер. До цієї чудової сторінки ми поверталися щороку. Сюди прийшли підлітки і в ту незабутню весну, коли готувалися до вступу в комсомол.

Куточок рідної землі з кожним роком ставав все дорожчим для дітей, бо вони, вирощуючи хліб і насаджуючи полезахисні смуги, збираючи врожай і вносячи добрива, вкладали і свою працю.

Краса рідної природи підкреслювала ще більше красу праці, пробуджувала бажання зробити рідну землю ще багатшою, ще прекраснішою.

В кінці четвертого року навчання ми знайшли у далекому степу ще один чудовий куточок рідної землі: тут для нас відкривалась нова сторінка Книги Рідної Природи. В невеликому байраці учні помітили кілька кущів бузку. Кущі якраз цвіли, у повітрі дзвеніла бджолина пісня, і дітям захотілося, щоб весь байрак перетворився на бузковий гай. Ми посадили кілька десятків саджан-

ців, а через два роки байрак зацвів. Так серед степу, де рідко хто бував, виник чудовий куточок — Куточок краси. Він став заповітним місцем нашого колективу, сюди діти приходили помилуватися красою природи, почитати книги, послухати казки, помріяти про майбутнє.

Степ навколо Куточка краси став ще дорожчим для них. Якось поблизу Куточка краси учні побачили у просі бур'ян — хіба ж можна залишатись байдужим, коли поруч з квітучим бузком цвіте бур'ян. Діти взялися дружно за роботу, і бур'ян було знищено.

Минули роки, вихованці мої стали комсомольцями, створилась учнівська навчально-виробнича бригада. І коли членів бригади розподіляли на ланки, всі одно-стайно висловили бажання працювати тільки там, недалеко від свого Куточка краси. Це юнацьке бажання було зрозумілим: краса рідної природи стала наснагою для творчої праці.

Я переконаний: минуть роки, відцвітуть весни молодості моїх вихованців, прийде мудра зрілість, і кожен з колишніх підлітків, які милувалися цвітінням бузку у закинутому серед степів маленькому байраці, працюючи десь у далекій тайзі чи на якомусь маленькому островці Тихого океану, у горах Кавказу чи серед пісків Туркменії,— згадуватиме своє дитинство, і перед очима його поставатиме весняне цвітіння маленького бузкового гаю, блакитне небо, золота пшениця, сиві скіфські могили на видноколі. І заб'ється частіше серце у людини, ще ріднішим, ще дорожчим стане той куточок безмежної Батьківщини нашої, де людині судилося жити, працювати, рости дітей,— сувора тайга і маленький острівець серед безмежного океану, піднебесні гори і пустелі працею радянської людини перетворюватимуться на родючу ниву. Любов до Батьківщини, переживання кровної єдності з тим великим і безмежним, що ми звемо рідною землею,— це найдорогоцінніше духовне багатство людини. І це багатство народжується в нашій душі тільки тоді, коли є десь серед цього великого й безмежного дорогий для нас рідний куточок, що назавжди ввійшов у нашу душу в роки дитинства — ввійшов як краса навколишнього світу, як неповторні радощі життя, як хвилююча праця на благо суспільства.

А через два роки, подорожуючи восени околицями

рідного села, ми побачили три кущі калини. Серед соковитого зеленого листа горіли грона стиглих ягід. Народ оспівує калину у багатьох піснях — і то недарма: калина — це й краса, це й ліки.

Коли спало листя, ми викопали кілька десятків калінових пагінців і посадили їх у лузі. Нехай росте каліновий гай, нехай дає людям красу і здоров'я. Кілька років ми доглядали калінові кущі, доки вони піднялися, зацвіли весною. Минуть роки, і хтось із колишніх вихованців, ставши дорослою людиною, піде лугом, пригадає дні далекого дитинства, побачить червоні ягоди на калінових кущах, і заб'ється частіше мужнє серце у грудях, відгукнеться найпотаємнішими куточками своїми на пахощі трав рідного степу, і на спів соловейка у лузі, і на мелодію пісні. Ще дорожчою стане для людини Вітчизна, бо є на великій землі найдорожчий серцеві куточок, де вона народилася, де вперше відчула красу життя, де вклала часточку своєї праці, створивши нову красу для людей.

З хвилюванням читають діти ще одну сторінку Книги Рідної Природи, і зветься вона Багатства рідного села. Відкривається ця сторінка перед дітьми восени, коли найкраще видно дари природи і наслідки невсипущої праці людської. Ми з дітьми йдемо на колгоспний тік, до зерносовищ. Сюди привозять пшеницю від комбайнів, ячмінь, овес, гречку. Двадцять тисяч центнерів пшениці — ось скільки хліба дає наш колгосп країні щороку! Десятки тисяч робітників їстимуть хліб, вирощений руками наших односельчан. Шість тисяч тонн цукрових буряків щороку дають країні буряководи колгоспу, або тисячу тонн, тобто шість тисяч пудів чистого цукру, дев'ястсот тонн молока тощо.

А подивіться на лани: чотири тисячі гектарів родючого чорнозему — це безцінне багатство, створене природою і збережене працею десятків поколінь наших предків. Земля — джерело всього, що потрібне для життя людини. Це багатство дорослі передадуть молоді. Вона не тільки повинна берегти його, а й множити. Ліси, луки, ставки — теж багатства.

Але наш колгосп — тільки маленька краплина великого моря народних багатств Вітчизни. У Радянському Союзі — п'ятдесят тисяч колгоспів і радгоспів. Важко навіть уявити скільки це господарств! Якби хтось спро-

бував побувати у кожному колгоспі чи радгоспі тільки один день, то на це не вистачило б життя. Сто сорок років потрібно було б для того, щоб оглянути наше велике господарство, побувати у кожному колгоспі або радгоспі лише один день.

Якщо у кожному колгоспі або радгоспі зберуть на одну тонну більше зерна, то держава додатково одержить три мільйони пудів хліба. А цю тонну діти можуть зберегти своєю працею. За літо учні школи збирають півтори, а часом і дві тонни колосків. Треба, щоб у кожному селі, у кожному колгоспі й радгоспі діти дбали про багатство, яке належить народові.

На багатьох сторінках Книги Рідної Природи перед дітьми розкривається краса, що створена працею батьків.

Є у нашому колгоспі п'ятсот гектарів родючого чорнозему. Ми милувалися тут красою природи і тоді, коли в землю сіялася пшениця, і тоді, коли лан зеленів, і особливо тоді, коли пшениця наливалася, шелестіли колоски, коли виїжджали в поле перші комбайни. Ця краса стала рідною і дорогою для дітей, бо в ній вони бачили багатство Батьківщини. Коли на цьому великому лану починалися жнива, ми зустрічали ранкову зірницю у полі. Перед дітьми стояло море колосків, вони бачили не тільки срібні краплини ранкової роси на них, але й тисячі центнерів пшениці, що потече золотими струмками, перетвориться в тонни зерна, білий хліб. Пшеничний колос став для них таким же символом краси рідної природи, як струнка тополя і вишневий сад, верба над ставом і червона калина в осінньому лузі, як широкополі лани і теплі дні бабиного літа. Оточення надихало дітей на працю. Переживши раз незабутній Ранок жнив, вони з великим натхненням бралися обробляти землю на шкільній ділянці, сіяли озиму пшеницю, підживлювали посіви місцевими добривами, з нетерпінням чекали на врожай і, затамувавши подих, збирали його.

Після закінчення шостого класу учні кілька тижнів жили у лузі, на запашних травах. Ця одна з найдорожчих для них сторінок Книги Рідної Природи, звється вона Сінокіс. Учні у лузі збудували курені, розбили польовий табір, самі готували собі їсти, купалися у ставку, милувалися ранковою зірницею, слухали біля

вогнища казки і розповіді бувалих людей, гралися у партизанів-розвідників і мандрівників-землепрохідців. Ніколи не забудуть вони тих чарівних годин, коли лежали на пахучому сіні, а над ними мерехтіли зорі. Здавалося, що це не стіжок сіна, а корабель пливе серед безмежного моря... Проте діти не тільки відпочивали, але й працювали: заготовляли сіно для ягнят, пасли овець. За кілька тижнів вони назбирали сіна стільки, що його вистачило ягням до весни, до появи свіжої трави.

Пасучи овець, учні відшукували для них найпоживнішу траву і найпрохолоднішу воду у ставку. Ніколи не забудуть вони тих годин, коли під гарячим сонцем стояли непорушні дуби, грав переливаючись смарагдовий луг, мовчав ліс, шукали прохолоди вівці, і тільки десь у яру тихо дзюрчав кришталево чистий струмочок.

Весною, влітку і восени ми подорожували по степах і луках — це були наші зустрічі з польовими і луговими квітами. Сто квіток наших степів і луків — так називалась сторінка Книги Рідної Природи, до якої ми поверталися багато разів, і кожна зустріч з полем і лугом відкривала перед нами все нову й нову красу. Про кожну з ста квіток я розповідав дітям, домагаючись, щоб вони відчули не тільки красу життя, цвітіння, але й красу рідної мови, поезії, казки, легенди. Так народилося у нас Свято польових квітів. У середині червня, коли царство польових квітів стає найбагатшим і найяскравішим, ми йшли у поле. Кожен шукав улюблені квіти, збирав букет і увечері дарував його матері.

Дуже хочеться порадити всім вихователям: водіть дітей у поле, показуйте їм квіти нашого українського степу, відкривайте очі їхні на це багатюще, невичерпне джерело краси рідної природи. У наших польових і лугових квітках — не тільки краса природи, а й багатства рідної мови, рідного слова. Свою могутню творчу душу вкладав наш народ у назви квіток і трав, в казки і легенди. Скільки є трав і квіток, стільки казок і легенд, і в кожній з них — безцінні перлини рідного слова, діаманти фантастичних образів і втілених у слово картин.

Візьміть найзвичайніші, найпоширеніші з них: кульбаби і ромашки — скільки цікавих казок і легенд склав народ про ці квіти!

Ніби вирізані з золота пелюсточки квітки кульбаби розкриваються вранці і закриваються, коли настає спека, — а які чудові казки існують про це, здавалося б, звичайне природне явище.

Прекрасна наша природа і в пізні туманні осінні ранки, коли з сірих хмар сіє дрібна мжичка, і в тріскачій мороз, коли білий килим вкриває стежки і ліси, і у вітряні вечори перед першим снігом, коли небо на заході сонця червоне, як розтоплене золото.

Відвідали ми ліс також у осінні передзимові дні.

Заглибившись у найгустіші місця, ми спостерігали, що діється там. Скільки нового, несподіваного відкрилося нашим очам! Лісова миша готувалася до зими, дятел, шукаючи поживу, подорожував по стовбуру дерева.

Під оголеним корінням старого ясена ми збудували курінь — наш Куточок мрії. По сухому листю куреня шумів дощ, а ми мріяли про далекі краї і подорожі, про зоряні світи і незвичайні пригоди.

Кілька разів ми ходили до лісу і взимку.

Розташувавшись на галявині, варили кашу, милувалися засніженими ялинками.

Ніколи не забудуть діти тихого, морозного вечора, коли промені сонця освітлювали нашу галявину і верхів'я дерев. Ліс стояв рожевим, ми не могли відірвати очей від гри барв і тіней. Ці вечори залишили в дитячих серцях глибокий слід.

Коли зиму змінювала весна і ліс пробуджувався від зимового сну, ми знову йшли на свою галявину, милу-

валися пролісками, що пробивалися з-під торішнього листа.

Краса лісу, цвітіння і плодоносіння, зимовий сон і весняне пробудження дерев, квітів і усієї природи хвилювали дітей, викликали бажання ще уважніше, дбайливіше ставитися до всього того, що оточувало їх, до рідного краю, до праці дідів і батьків.

Бузковий гай, посаджений у байраці, був не єдиним місцем, де насолода красою природи вилилась у творчу працю, в турботу про те, щоб рідний край став ще кращим.

За час навчання у школі краса природи, що стала духовним надбанням учнів, давала відчуття радості і повноти життя, надихала дітей на працю, і чим більше вони вкладали сил і турбот в те, щоб створити на землі щось красиве й потрібне для людей, тим чутливішими ставали їх серця до радощів і тривог народу. Про цю працю я розповім далі.

Нашим дітям жити й працювати у комуністичному суспільстві, створювати матеріальні та духовні блага для свого і майбутніх поколінь. Одна з найважливіших рис людини майбутнього, яку ми формуємо сьогодні,— чуйність, сердечне хвилювання, благородний неспокій, турбота про все, що її оточує. А природа, серед якої ми живемо, працюємо, мріємо про польоти у космос і здійснюємо цю мрію, творимо радість для себе і своїх дітей,— це ж не просто оточення, умови, це джерело матеріальних і духовних багатств, здоров'я, творчої наснаги. То ж нехай любить і творить людина красу і могутність своєї рідної землі.

СЛОВО РІДНОЇ МОВИ

Рідна мова — то безцінне духовне багатство, в якому народ живе, за допомогою якого передає з покоління у покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції. Рідне слово — то невичерпне, життєдайне і немируще джерело, з якого дитина дістає уявлення про навколишній світ, про свою родину, про своє село і весь наш край.

Віками народ творив це багатство, відкладаючи

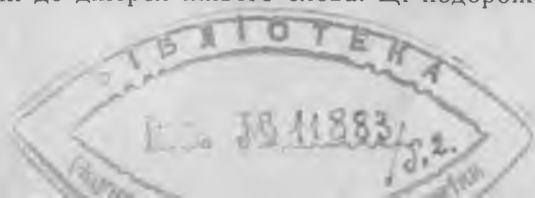
у скарбницю рідної мови найдорогоцінніші перлини мислі, уяви, фантазії, пісні, казки. У кожному слові рідної мови є не тільки звукове позначення явищ, подій, речей, а й найтонші відтінки почуттів і переживань. Ми промовляємо слово **обрій** — і перед нами постають яскраві картини: гарячий літній день, степ цвіте і духмяне, блакитне небо десь далеко-далеко доторкнулось кришталевим куполом землі, і земля у тому місці тремтить у хвилях марива. Ми чуємо слово **смеркає** — і наша уява малює тихий осінній вечір, палають дрова у печі, маленькі діти горнутья до матері, просять розповісти казку про сірого вовка та хитру лисичку. Кожне слово рідної мови має своє обличчя, як у квітки, у нього свій неповторний аромат і відтінок забарвлення — а цих відтінків у кожного кольору тисячі.

Любов до Батьківщини неможлива без любові до рідного слова. Тільки той може осягнути своїм розумом і серцем красу, велич та могутність Батьківщини, хто відчув відтінки й пахощі рідного слова, хто дорожить ним як честю.

У вихованні молодого покоління перед нами стоїть важливе завдання — прищепити молоді любов до рідної мови, щоб рідне слово жило, трепетало, грало всіма барвами і відтінками у душі молодої людини, щоб воно говорило їй про віковічні багатства народу, про красу землі, про народні ідеали й прагнення. Дитяча душа дуже чутлива до тонкощів краси і емоціонального забарвлення рідного слова. Тому саме в юні роки дитинства необхідно донести до свідомості й серця дитини найтонші відтінки барв, пахощів слова, щоб воно стало духовним багатством дитини. Це взагалі одне з найскладніших і найвідповідальніших виховних завдань педагога.

У слові народ втілив красу і багатогранність навколишнього світу, свої думки, переживання, любов і ласку, ніжність і великодушність, гнів і ненависть до потворного, до ворогів. Зробити рідне слово надбанням духовного світу дитини — це значить разом з його звучанням донести до дитячого серця ту красу і ті почуття, які вклав народ у слово, творячи і відшліфовуючи його протягом століть.

З перших же днів навчання ми з дітьми здійснюємо подорожі до джерел живого слова. Ці подорожі — одна

з найголовніших, найістотніших складових частин нашої системи виховної роботи, вони тривають не тільки в роки дитинства, а й в роки отрочтва і юності.

Ми час від часу йдемо у поле, у сад, до лісу, на берег річки, у діброву, на високу могилу скіфських часів, до ставка під розлогі віти старої верби, що схилилась над водою. Діти милуються картинами природи, вслухаються у чудову музику її звучання, а я в цей час дістаю з багатющої скарбниці рідної мови і розповідаю казки, легенди, ті дорогоцінні перлини народної творчості, які тонко підсилюють те, що бачать, чують, переживають у ці хвилини діти. Я домагаюсь, щоб дитина почула музику слова, щоб його неповторні пахощі стали чимсь дорогим, рідним, близьким і зрозумілим для неї. В ці хвилини дитячий розум працює дуже напружено.

Ось одна з перших наших подорожей до джерел рідного слова. Тихий літній вечір, сонце наближається до обрію. Ми сідаємо на скошеній ниві, перед нами баштан: на сонці виблискують кавуни. У блакитному небі лунає пісня жайворонка,

пролітають одна за одною зграї ластівок. Десь на ниві заскреготав деркач. З поля доноситься гуркіт трактора. Ми вслухаємося у музику степу.

«Простежте, як змінюється забарвлення луку, скошеного поля і озимини, далекого степу і лісу на краю небо-схилу, зверніть увагу на пісні птаства»,— пропоную я. І діти уважно прислухаються... Їм здається, що музика природи ніби стихає, стає ніжнішою, але не можуть знайти слів, щоб висловити свою думку, бо й думка ще не ясна. Тоді я звертаюсь до дітей словами вірша:

Сонце заходить,
гори чорніють,
пташечка тихне,
поле німіє.

Ці слова були відомі їй зрозумілі дітям і раніше, але зараз у кожному з них відкрилися й заграли нові барви. Слова заіскрилися, запахли степовими травами і сонцем. «Чорний, чорніє» — скільки разів чула дитина ці слова. Але коли вона почула слово «чорніє» і побачила одночасно, як м'які сутінки, ніби серпанок, огортають степи і долину, річку і сад, як тіні розпливаються і зникають, як стіжок сіна стає у вечірніх сутінках схожим на якусь фантастичну, казкову істоту, що причаїлась у лузі і жде- не діждеться темряви, щоб поповзти кудись до яру, коли дитина все це вклала у слова «гори чорніють», вони стали для неї новими, близькими і дорогими.

Заходить сонце, на небі загоряються зорі, стихає денна мелодія степу, настає тиша, тільки цвіркун грає у яру на своїй казковій скрипочці — і слова «поле німіє» назавжди входять у душу і свідомість дитини.

Дітям хочеться ще й ще раз повторити слова вірша, і вони повторюють їх... Не було й натяку на те, щоб завчити цю чудову строфу, але вона запам'ятовується на все життя, бо слово увійшло у свідомість, як жива квітка, як вогник.

Скоро настане ніч, діти сідають щільніше. Їм хочеться послухати казку, і вчитель розповідає про добру Оленку і злу бабу-Ягу-Костяну-Ногу.

Через тиждень здійснюється нова подорож до джерел рідного слова — учні зустрічають світанок над ставком.

Світлішає небо на сході, гаснуть зорі, прокидається птаство, мов заміряні над ставком верби. У голубому

дзеркалі води відбиваються дерева, пропливають легенькі рожеві хмаринки.

Ніхто з дітей ще не бачив раніше подібної картини. Нікому з них не доводилось вставати так рано і зустрічати ранкову зорю біля ставка.

Деся у далекому лузі чути гомін — виганяють корів на пасовисько.

Діти слухають оповідання про ранкову зірницю. Намагаючись нічого не пропустити, перетворившись у саму уважність, спостерігають вони, як щохвилини змінюються, переливаються, грають барви небосхилу.

Легкою хвилею прокочується над ставком ранковий вітерець... Сколихнулось дзеркало води; затремтіли, загойдались, мов велетенська картина, верби і хати у голубій глибині. Перед нами — далекі луги, діброви, плеса тихих озер.

Тихесенько вітер віє,
стеги лани мріють;
між ярами над ставами
верби зеленіють...

нагадує вчитель учням прекрасні, чарівні слова великого Кобзаря. І кожне звучить дивною мелодією, у кожному з них відкривається перед ними краса світу, радість життя. Саме у ці хвилини слово і входить в духовний світ дитини. Як музикант-чарівник, воно доторкається найтонших і найпотаємніших струн людської душі, що самі творять дивну красу — красу поетичного слова. Кожна дитина у глибині душі своєї — поет, у кожній заховані ці чарівні струни, вони озиваються, якщо людина відчує красу оточення, слова.

Вітер, лани, верби, яри — кожне з цих слів, здавалося б таке просте і звичне у буденному житті, хвилює дітей, викликає палке бажання, навіть потребу говорити про красу навколишнього світу, висловити свої почуття й думки. Саме в ці хвилини під час подорожей до джерел рідного слова діти починають писати — складати коротенькі, мініатюрні твори. Так народились рядки, які ми наводимо нижче:

«Сонечко заграло у краплинах роси; у дуплі прокинулась оса, вилізла, чистить золоті крильця».

«Хмарки попливли назустріч яскравому сонечку, зраділи йому, стали рожевими».

«Випурхнула пташка із гнізда, загойдалася гілочка, затремтіли, впали на ставок краплини роси».

«Зненацька пробіг вітерець над ставком, затремтіли в дзеркалі води верби і хати. І знову тихо, знову верби і хати, мов намальовані на блакитному полотні».

«Щось задзвеніло у лузі, покотилася луна берегами».

«Я хотів побачити, як гасне зірка, і не побачив: десь вона поринула в небесну блакить».

«Качка ночувала в осоці, прокинулась — а вже сонечко».

«Де поділись рожеві хмарки? Сонечко висушило їх».

Якщо ви бажаєте, щоб діти полюбили рідне слово, йдіть з ними до живих його джерел — у поле, ліс, садок — весною і влітку, взимку і восени. Відкривайте перед ними чисті джерельця, пийте з них живу воду, і душі ваших вихованців ніколи не вгамують спраги — бажання збагнути чарівну красу рідної мови.

Подорожі до джерел рідного слова для вихованців нашої школи стали справжнім святом. Скільки хвилюючих вражень і спогадів залишила у дитячих душах подорож до слів **веселка, райдуга!**

Теплий вересневий дощ примусив нас заховатися під стріхою польового стану. Незабаром дощ припинився, виглянуло сонечко, і ми побачили її, веселку, в усій красі — пишну, барвисту.

Чимало чудових народних казок існує про веселку, діти знають їх і часто переказують. Але те, що ми побачили, було незрівнянно чарівнішим, прекраснішим від усіх казок. І діти захотіли скласти свою казку.

«Біля Сонця живуть два могутні Велетні-Ковалі. У них золоті наковальні і залізні молоти. Сонце дає їм щоранку дві срібні кулі, і кладуть їх Ковалі-Велетні на наковальні. Ці срібні кулі Ковалі-Велетні кують, і сипляться з наковалень на землю срібні іскорки. Хочеш, подивись через краплину роси — і побачиш, як сиплються вони, а досягнувши землі, горять на траві, на листі дерев, на квітах.

Та ось скувались молоти у Ковалів-Велетнів. І звернулись вони до Сонця: «Сонечко, дай нам заліза на молоти, бо вже скувались». А Сонечко відповіло: «Підить на землю, візьміть залізо». Тоді Ковалі-Велетні знову запитали, як же їм піти на землю, і попросили Сонечко зробити міст.

Повіяв вітер, насунули чорні хмари, пішов дощ. Перекинуло Сонце через хмару золотий міст на землю. Пішли Ковалі-Велетні по тому мосту, взяли залізо і повернулися назад. Тепер вони зробили нові молоти і знову кують срібні кулі, і сипляться з наковалень іскорки на дерева, на траву, на квіти. Подивись через краплину роси — і побачиш».

Настала осінь, вкрилися багряним вбранням ліси і діброви. У ці дні діти з особливим бажанням знову пішли до джерел рідного слова.

На все життя запам'ятався їм теплий, по-осінньому прозорий і дзвінкий вечір, коли вони сиділи під дубом і дивилися на голубе небо, у якому час від часу з'являлися і зникали вдалині ключі перелітних птахів. Діти сумували: швидко промайнуло тепле літо, скоро настануть холодні дні. Вони прощалися з літом, вчитель прочитав їм вірші про пташок, що летять до теплого моря.

...Минали роки, і кожної осені, коли над синім обрієм з'являлися пташині ключі, дітям хотілося попрощатися з літом, і вони йшли до свого дуба. І там вже не тільки вчитель, але й самі вони читали вірші про літо, що минуло, про тривожне курликання журавлів і крики гусей, про журавля з підбитим крилом, що не міг полетіти у теплий край з своєю зграєю.

Кожне слово, в якому діти намагались висловити свої почуття, мало яскраве емоціональне забарвлення. А коли дитина відчуває найтонші відтінки слова, мислить яскравими образами, для неї стає доступним і музичне звучання слова, в її устах народжується поетичне слово — вірш.

Прощаючись четвертий раз з літом, діти вже самі склали вірші про блакитне небо і журавлиний ключ, про далекий шлях пташок.

Мені хочеться звернутися із закликом до всіх учителів Радянської України. Дорогі друзі, рідне слово — це могутній засіб виховання патріотичних почуттів. Слово — це ніби та стежинка, прямуючи якою, дитина здобуває громадянську зрілість, осмислює, хто вона, якому народові, якій землі зобов'язана своїм життям і щастям.

У слові рідної мови перед дитиною розкривається емоціональне забарвлення всього, що створив і творить радянський народ своїми руками. То ж ведіть дитину

цією стежкою, відкривайте вікно у світ за допомогою рідного слова, доносьте до найпотаємніших куточків дитячих сердець музику і аромат найдорожчого духовного багатства народу — рідну мову. Бо в цьому багатстві і уособлюється і втілюється краса всього, що творить народ своїми руками для наших днів і для прийдешніх поколінь — краса наших сіл і міст, краса ланів, засіяних повнозерною пшеницею, краса лісу, що підносить зелені віти назустріч сонцю у посушливих степах.

Сонячний день «бабиного літа». Ми з дітьми сидимо у курені на баштані. Перед нами — широке поле, зелене пшениця. Поле помережене полезахисними лісосмугами. Деревя стоять у барвистому вбранні, тоненька смужечка вкритих багрянцем крон, ніби золота стрічка, оповила зелене поле.

Тихо-тихо у степу, чується тільки далеке гудіння тракторного мотора. Біля баштану — колгоспний виноградник. Налилися сонячним соком важкі грона, звідкись здалеку прилетіла бджола й тривожно гуде над солодкими ягодами. В ці хвилини діти намагаються відтворити у музиці слова те, що хвилює їх. Ось один з віршів, складених учнями у теплий день «бабиного літа»:

Золотою стрічкою побігли дубки
від краю до краю зеленого поля.
Хто це кинув на поле золоту стрічку?
Кинуло сонечко у тихий осінній ранок.
Виплило з-за обрію, побачило зелений дубок,
кучерявий дубок серед лану.
Облило сонечко зелений дубок осінніми барвами,
одягло у золото і багрянець.
Тече багряний струмок по зелених дубках:
затремтіло листя, стрепенулися віти.
Прокинувся дятел, стріпнув росу з крилець,
полетів у темну діброву —
туди не доплинув багряний струмочок.
Там ще падають жолуді на осінню траву,
жовті жолуді, мов оковані міддю.
Зеленіє озима пшениця,
зеленіє степ між багряними стрічками,
мов смарагдовий килим,
обшитий шовковою багряною стрічкою.

Після зимових подорожей до джерел рідного слова діти склали казку про Чарівника-Різьбяр, про срібні сніжинки:

«Є у Сонечка Чарівник-Різьбяр. Ловить він срібні іскорки, вирізує з них дивні візерунки, сипле сніжинки. Тихо спадають сніжинки на землю, на голі віти дерев, на зелені ялинки. Ждуть весни. Весною Сонечко посилає на землю гаряче проміння. Розтоплюють промені сніжинки. Падають вони з дерев на землю чистими краплинами. Там, де впаде на торішнє листя з найвищого дуба краплинка води, пробиває листя зелений паросток, тягнеться він до Сонця. Розкриється листочок — усміхнеться до Сонця і блакитного неба синій пролісок.

Падайте, падайте на високі дуби, срібні сніжинки. Прийде весна — зацвітуть сині проліски».

Кожна дитина — поет. Відкрийте для неї найтонші відтінки рідного слова, донесіть до дитячого серця чарівні пахощі, дивну мелодію зеленого лугу, темного бору, літнього дощу, осіннього туману, тонких павутинок бабиного літа — і заграє, спалахне вогник творчості, задзвенять найтонші струни потаємних куточків дитячого серця, і рідним словом озоветься вона, створить яскравий художній образ. Стане рідне слово у житті дитини гострим різцем і тонким пензлем, ласкавими обіймами і гнівною зброєю. Полюбить дитина рідну мову — безцінне духовне багатство свого народу — і знатиме її.

Прикро чути висловлювання окремих вчителів, що, мовляв, не хоче дівтора вчити мови, не виявляє живого інтересу до слова. Чому це таке трапляється?

Та тому, що вивчення рідної мови такі вчителі обмежують заучуванням граматичних правил, виконанням вправ.

Хіба може захопити дитину квітництво, якщо показати засушену, сплюснуту між сторінками книги позаторішню квітку і сказати, що це квітка, що вона дуже гарна, чудово пахне, що це краса — люби її, кохайся у ній? А саме в такий спосіб дехто з учителів намагається викликати у дітей інтерес до мови.

Поведіть дитину туди, де росте квітка, нехай милується вона живою красою, а якщо можна зірвати, то й зірве квітку, але так, щоб не впала на землю жодна краплина роси з ніжної пелюстки. Нехай виростить дитина і свою квітку — намалює яскравий образ, вслухається у поетичне звучання його, переживе хвилюючу радість — радість пізнання краси рідної мови.

Хвилюючою сторінкою життя наших учнів була і подорож до квітнучого лану гречки.

Щороку недалеко від ставка колгосп засіває кілька гектарів гречки. Починаючи з четвертого класу учні доглядають і знищують бур'яни, прополюють її. А коли гречка зацвіте, приходять помилуватися чудовим килимом, послухати бджолину арфу.

В тихі ранкові години над ланом гречки повітря таке запашне, ніби хтось сховав тут величезний стільник з янтарним медом. Здається, що й сонце, і вітер з поля, і грудочки землі — все це великий вулик; золоті бджілки та волохаті джмелі — у себе вдома, а ми — у них в гостях. Ця картина розбудила творчу думку, тут біля величезного стільника семикласники склали вірші, в яких озивається незабутня краса літнього ранку, музика бджолиної арфи. Наведемо один з них, складених колективно, в який кожна дитина внесла краплю своєї живої думки, фантазії:

Біле озеро пахучих квіток

Від квітки до квітки — струна золота.
Тихо колише вітерець запашні квітки,
натягує струни, і квітки тремтять.

Над білим озером літають бджілки.
Блищать на сонці медяні крильця.
Доторкаються бджілки до струн золотих,
тихо дзвенять струни,
озеро біле бринить,
дуг бринить і весь світ бринить.
Прилетів до озера волохатий джміль,
прилетів напиться медяної роси.
Зацепив крильцем золоту струну,
загула струна, як великий дзвін.
Сів на білу квітку волохатий джміль,
схилилася квітка, не втримався джміль,
впав у біле озеро, а струна гуде.
Нагріло сонечко білу квітку,
заблищала на квітці краплинка солодкої роси.
Грають бджілки на золотих струнах,
п'ють солодку росу,
несуть її у вулик,
годуєть маленьких діток.

Ці рядки, можливо, не відповідають строгим вимогам поетичних канонів, але головне в них — глибоке відчуття природи, яскраві барви і відтінки образу. Віршами ж ми називаємо ці поетичні рядки тому, що в них уже звучить музика слова, відчувається певний ритм. У музиці слова дитина пізнає красу рідної мови, вона доходить до серця і стає надбанням духовного життя дитини.

У п'ятому класі ми створили невеличкий гурток шанувальників рідного слова. До гуртка ввійшли діти, для яких художнє слово стало потребою, пристрасстю. Згодом гурток перетворився на шкільне товариство шанувальників рідного слова. Діти збиралися вечорами, читали твори класичної і сучасної художньої літератури. Раз на рік відбувались змагання юних читців. Ці змагання стали традицією. Ті, хто найкраще передавав ідейні, художні і емоціональні багатства твору, нагороджувались книгами українських, російських і зарубіжних письменників.

Особливий інтерес у членів гуртка викликають художні твори, написані самими дітьми, це здебільшого мініатюри — описи природи, вірші, загадки, скоромовки. Дитячій творчості товариство також присвячує вечори. Влаштовуються вони не рідше трьох разів на місяць. На вечори запрошуються не тільки учні, але й дорослі: робітники, колгоспники.

Кращі дитячі твори вміщуються у літературному

альманасі «Веселка», що видається товариством раз на рік. Наведемо кілька творів, написаних юними шанувальниками рідного слова — учнями другого-восьмого класів.

Весна-красна

(Валя К., 2-й клас)

Задзвеніли струмочки, зазеленіла трава. Літає жук рогатий і кажан крилатий. Горобці купаються у воді — радіють весні. У синьому небі — ключі журавлів, повертаються птахи до рідного краю. Курличуть журавлі. Йде луна лугами, берегами. Нагинає вітер вербу над ставом. Ходімо до лісу — проліски, проліски вже зацвіли.

Світ крізь голубе скло

(Галя М., 3-й клас)

Я знайшла уламок голубого скла і подивилась крізь нього на землю. Враз опинилась у чарівному підводному царстві. Немає зеленого лугу — є таємниче дно морське. У блакитних хвилях плавають велетенські риби. Тихо гойдаються кущі — ні, то не кущі, а корали. На стрімкому урвищі — чорна печера. Там живе дивне страховисько. Подивилась на обрій — щось синіє. То не діброва, а сині вітрила корабля. Пливе корабель до далеких берегів, гойдається на голубих хвилях. Тільки сонечко не голубе, а рожеве. Бо воно — сонце.

Пташеня

(Сергій С., 4-й клас)

Після грози ми пішли до лісу. Під липою знайшли маленьке пташеня, воно випало з гнізда. Жалібно пища-

ло пташеня, ой, як жалко стало нам його, воно ж таке маленьке! Де ж його мама? Принесли ми пташеня до школи і не знаємо, як годувати. Навчив нас дід Андрій — пасічник. Почали годувати ми його. Наїсться пташеня — мовчить, а хоче їсти — цвірінькає. Піросло пташеня. Дивимось — та це ж дятел! Понесли ми пташку до лісу й випустили. Пурхнув дятел у гушавину — тільки ми його й бачили. Чи знайде він свою маму? Не плач, матусю, твоє пташеня вже літає. Настала осінь. Якось похмурого осіннього дня пішли ми до лісу. Бачимо — стукає дятел по корі, шукає комашок. Чи не наше то пташенятко?

Що найбільше запам'яталося мені з літа

(Вітя Б., 5-й клас)

Якось з батьком поїхали на сінокіс. Вечоріло. Батько наклав сіна на віз. Вилізли ми на воза й повертаємось додому. На небі замерехтіли зірки. Ідемо полем. Тихо-тихо, тільки цвіркун співає десь у стерні свою пісню. Я ліг на сіно, захотілося спати. Дивлюся на зорі, і здаються вони такими близькими. Потім почало ввижатися мені, що ми з батьком не на возі з сіном, а на човні. Пливемо морем, над нами зоряне небо, берег десь далеко-далеко. Коли ж ми пристанемо до берега? Тихо гойдають хвилі човен. Та ось човен зупиняється — мабуть, берег. А зоряне небо пливе, зорі мерехтять, Чумацький Шлях виблискує, як сріблястий пояс. А навкруги тихо-тихо. Куди б ми допливли отак, якби не перепел? Запідпадьомкав у полі — і знову ми не на човні, а на возі. Знову перед нами степ, знову почулася пісня цвіркуна. Задивився я на яскраву зірку. Вона не мерехтіла, а блищала. Вдивляюся й бачу, що вона кругла, мов маленький місяць. Наближається до мене зірка, наближається... Незчувся, як і заснув.

Прокидаюсь — лежу на сіні у дворі, поруч батько спить. На обрії щось червоніє, немов заграва пожежі. Страшно мені стало. Хотів збудити батька. Підвівся, а то не пожежа, а місяць. І моя зірка яскрава світить, і Чумацький Шлях блищить, і пісня цвіркуна лунає, як і в полі. Мабуть, привезли ми його з сіном.

Знову заснув і знову прокинувся... Місяць серед неба, зірочка яскрава ледве мріє. А цвіркун співає, співає... Небо на сході червоніє. Заворкувала голубка під

дахом, заспівав півень. Десь далеко-далеко в полі зато-
рохкотів віз...

Знову прокидаюсь... Сходить сонце, щебечуть ластів-
ки, сокочуть кури на подвір'ї. Мати доїть корову.
Ой, довга ж та ніч була, ніколи я не забуду її...

Що б я зробила, якби всі мої бажання здійснювались

(Галя Т., 6-й клас)

У мене в руках чарівна паличка. Махну нею — і в
ту ж мить здійснюється моє бажання. Перше моє ба-
жання — щоб ніколи війни не було. Помах палички —
і земля розступилась, утворилась глибока-глибока уще-
лина. В неї я поскидала всі атомні бомби, які тільки
на світі є, всі ракети й танки, всі кулемети й гармати,
підводні човни та гвинтівки. Ще помах паличкою, і уще-
лина закрилась. Сійте, люди, хліб, садіть яблуні на
землі.

Знову махну паличкою — ще одна глибока-глибока
прірва розкрилася. Як тільки хто заговорить про війну,
роблю я помах паличкою, і земля поглинає його. Хай
собі там воює.

Друге моє бажання — щоб люди ніколи не хворіли
і не помирили. У мене хвора бабуса. Я знову махаю
паличкою, і бабуса стає здоровою і молодою. І всі люди,
які дожили до старості, також ставатимуть молодими.
Хіба це справедливо, що люди помирають? Адже
жити — прекрасно, приходить весна, цвітуть дерева —
хіба ж це справедливо, що людина більше ніколи не
бачитиме цієї краси?

Третє моє бажання — щоб не було посух. Палить
сонце, тріскається земля, в'яне листя, жовкне пшениця,
а дощу немає... Якби всі мої бажання здійснювались,
я б махнула чарівною паличкою і пішов би дощ.
Напоїв би землю, зазеленіла б трава, зацвіли б дерева.

Бабине літо

(Галя К., 7-й клас)

Минуло гаряче літо. Сонечко вже не пече, а ласкаво
пригріває. Тихо у саду. Нагинаються віти дерев — до-
стигають яблука, груші, сливи. Степ стає прозорим
і лунким. Вийдеш за село — видно, далеко-далеко стоїть
замріяна діброва, у долині сусіднє село, садки ще зеле-
ні, але де-не-де вже запалало на деревах багряне вбран-

ня. У степовій тиші чути далеко-далеко. Десь на ставку закричала качка, а у дворі заревло теля — і знову тихо. Вигріваються дерева на сонечку, не хочеться розлучатися з теплим літечком.

У повітрі пливуть тоненькі павутинки. Ось зацепилась срібна ниточка за дерево й повисла, гойдається. Уночі на павутинку впадуть краплини роси, і заграє вранці на них сонячний промінь.

У лісі тихо-тихо. Десь у гушавині стріпнула крильцями сполохана пташка. Стукнув дятел — раз, два, три — і замовк. Упав жолудь з дуба — твердий, блискучий. І знову тихо. Тільки чути десь далеко-далеко у полі гуде трактор.

А на грядці цвітуть осінні квіти — хризантеми. Прилетів джміль, сів на квітку, зібрав пилок і знову полетів. Ми розрізали кавун, їмо. А над нами оси. Сідають на шкуринки, п'ють солодкий сік.

Червоніють помідори, на колгоспному току лежать ворохи кукурудзи. Вечори тихі, небо на заході сонця ясне.

Моя бабуся любить у ці дні грітися на сонечку. Сяде на ослінчику під хатою й в'яже рукавичку. Бува, забуде про роботу, задивиться на сад, на далеке поле і тихенько усміхається.

Подорож у далекі світи

(Юрко Ш., 8-й клас)

Ми, трое космонавтів, летимо у далекі світи. Наш шлях — до Блакитної Зорі. Навколо неї обертається планета — така ж, як і наша Земля. Може й там існує життя?

Прощаємось з рідними і друзями — до Блакитної Зорі нам летіти вісім років... Запрацювали атомні двигуни, і ось наш космічний корабель уже в дорозі. Чорне небо, червоні заграви палають навколо сонця. Зорі, мов різнобарвні іскорки, непорушно горять на чорному небі. Минає день, два, і ось наша рідна Земля вже далеко, — як Місяць у голубому сяйві. А потім стала ще меншою і заблищала зорею. Потім і зірочка зникла. Перед нами — невідомі сузір'я, десь серед зірок загубилось і Сонце.

Минають тижні і місяці, минає рік, другий... Ми на носимо на карту сузір'я, працюємо, вивчаємо іноземні мови, слухаємо музику з рідної Землі. Де ти, наша Земле, де ви, сонячні галявини і темні діброви, червона калина у лузі і веселка у небі? Як ми любимо тебе, наша дорога Батьківщино! Ми згадуємо кожен куточок рідної землі, згадуємо тополлю край села і щебетання пташок, пахощі долину у гарячому степу і пісню жайворонка.

Наближаємось до Блакитної Зорі. Ось вона вже сяє гарячим сонцем, тільки світло її голубе. Ось і планета, що обертається навколо неї.

Підлітаємо ближче до планети, даємо їй назву Веселка — така прекрасна вона у променях свого сонця. Ось бачимо поверхню планети. Перед нами — океани і річки, сині материки, голубі долини, гори. Наближаємось ще. І нашим очам відкривається дивна картина: ні голубих долин, ні синіх материків. Все — чорне, тільки подекуди видніються, мов острівці, сірі будинки велетенських міст.

Сідаємо на полі. Все воно вкрите чорними квітами, що схожі на наші маки, тільки більші за розміром і чорні-чорні. Голубим відблиском грає проміння на чорних квітах. А навкруги тихо-тихо... не чути ні щебетання пташок, ні людського гомону. Ми відчуваємо,

що якась страшна таємниця криється в усьому цьому. Йдемо чорним полем. Перед нами мертво місто. Скрізь одні руїни, уламки якихось велетенських споруд, пошкоджені машини. І все це вкрите попелом і тисячолітнім пилом. Заходимо у величезний палац, і серця наші стискаються від болю. Перед нами люди — такі ж як і ми, у легкому чорному вбранні, але всі мертві. Їх тіла мов закам'яніли, в очах біль і розпач. Смерть застала їх за роботою. Це, мабуть, вчені, бо скрізь — книги, великі аркуші паперу з кресленнями. Помічаємо велике фото — атомний гриб над голубим морем. Ми все зрозуміли. Прекрасна планета загинула у вогні атомної війни. Загибло все живе — і люди, і тварини, і рослини. Збереглись тільки квіти. Вони вкрили всю планету траурним килимом.

Повертаємось до корабля. Востаннє дивимось на руїни і на чорний килим у сяйві голубого проміння.

Минуло ще вісім років... Ми повернулись на рідну землю. Розповіли про страшну долю планети Блакитної Зорі. Люди, хай для вас буде суворою пересторогою те, що ми побачили. Знищіть атомні бомби. Забудьте про війну.

На всій земній кулі люди побачили кінофільм, який ми зняли на планеті Блакитної Зорі. Народи капіталістичних країн примусили свої уряди знищити атомну зброю. На землі настав вічний мир.

Шістнадцять років не бачили ми рідної землі. Тепер милувались кожною стеблинкою, слухали пісні пташок. Нам ще дорожчою стала Батьківщина.

Розкрити перед дитиною красу рідного слова допомагає пісня. У пісні слово постає в усій своїй красі і поетичній принадності, мелодія доносить до дитячої душі тонкощі відтінків і пахощі рідного слова, всю глибину почуттів і переживань, вкладених народом у своє духовне багатство. Серед природи — у полі, у лісі, на березі ставка ми з дітьми вчили народні пісні, співали їх. Глибокий слід залишили в дитячих серцях ті хвилини, коли ми разом співали пісню «Садок вишневий коло

хати». Тихий весняний вечір, у білому цвітінні вишень гудуть бджоли, сідає сонце, щебече соловейко у гушавині... Мелодія пісні розкриває перед дітьми ще одну якість слова, його музичність. В ньому для дитини — краса життя, краса душі працьовитого народу. У пісні рідне слово оживає яскравою картиною. Співаючи слова «вечірня зіронька встає», діти з захопленням вдивляються у красу навколишньої природи. Вона назавжди полонить їх серця, і радісне хвилювання охоплюватиме людину щоразу, коли вона знову почує ці слова.

У полі, серед жита, ми співаємо пісню «Ой, у полі вітер віє, а жито половіє». Мелодія прекрасної пісні донесла до дитячого серця неповторну красу і цієї картини природи — **жито половіє**.

Ніякі бесіди, ніяке тлумачення не розкривають тієї емоційної наснаги слова, яку несе в собі мелодія пісні. Якщо ви хочете, щоб рідне слово назавжди ввійшло у духовне життя дитини, стало її багатством, не забувайте про пісню.

РІДНА МАТИ

Любов до рідної матері — це перша школа виховання почуття обов'язку перед найдорожчим і найсвятішим — Батьківщиною. Мати не тільки носить дитину під серцем, дає їй життя, ночей недосипає, щоб дитина була здоровою, життєрадісною і щасливою, мати — це той найживучіший корінь, що передає людині силу, мудрість, духовне багатство народу. Виховуючи у дитині любов до рідної матері, до батьків, формуючи благородне почуття родинної честі, ми утверджуємо цим у дитини чуття великої сім'ї — народу.

Не може любити народ той, для кого серед мільйонів співвітчизників немає найдорожчої людини, не може бути вірним великим ідеалам той, у чийому серці немає безмежної вірності цій людині. І цією найдорожчою людиною для дитини є мати. Нехай же з перших кроків свідомого життя, з тієї хвилини, як дитина осмислила себе живою і мислячою істотою, зобов'язаною комусь своїм життям, втіхами й радощами, — розкривається

в її серці найпрекрасніша квітка — любов до рідної матері, нехай ніколи ця квітка не в'яне. Досягти цього — таке ж відповідальне завдання, як і виховати вірність великим ідеалам нашого народу.

«Шануйте, діти, матір і батька, дорожьте ними, бережіть їх, вони дали вам життя, вони творять для вас радість і щастя», — цю думку я утверджую у свідомості маленьких дітей, розповідаючи їм про самовіддану любов матерів, про їх турботи, про трудові подвиги, про безсонні ночі біля колиски або ліжка хворої дитини.

Серце маленької дитини дуже чутливе до картин і образів, які розкривають цю думку. Дитині хочеться принести матері й батькові радість. У ранньому дитинстві ці щирі бажання мають надзвичайно велику силу, отож не можна пропускати золоті дні дитинства — нехай саме у ці дні дитина не тільки втішається радощами, створеними для неї батьками, але й сама творить їх для батька, матері; нехай змалку в її серці живе тривога за матір, за батька, бабусю й дідуся; нехай болить і сумує дитяче серце, коли щось у них не гаразд, нехай уночі недоспить дитина, думаючи про матусю. Не оберегайте дитяче серце від цих тривог, від цього болю. Оберегатимете — виросте людина з кам'яним серцем, у якому не буде місця ні для синівської відданості, ні для батьківської ласки, ні для великих ідеалів народу; той, хто байдужий до рідної матері, ніколи не стане справжнім патріотом.

Пробудивши у дитячому серці щире прагнення принести радість матері, батькові, бабусі, дідусеві, необхідно навчити дитину, як робити це.

Ось діти саджають яблуньки і виноград на шкільній ділянці, а вожата жовтенятської зірочки радить їм посадити яблуньку безрідному, самотньому дідусеві, що живе край села, — все це добре. Але необхідно також, щоб кожна дитина посадила вдома, на присадибній ділянці материне деревце, материн кущ винограду.

Діти цю роботу виконують з великою радістю. Вони беруть у шкільному розсаднику саджанці яблуньок та винограду і садять їх біля дому, а потім садять деревця батькові, бабусі, дідусеві.

Скільки чистих, благородних почуттів народжується у процесі цієї дитячої праці, скільки радості приносить вона малюкам і особливо матері, батькові, дідусеві та

бабусі. Весною діти біжать подивитися, чи скоро розпустяться бруньки на материній яблуньці, чи не вимерз виноград. Улітку поливають дерева, доглядають їх, оберігають від шкідників. Перший цвіт на яблуньках — радість, перша зав'язь плодів — радість ще більша. Жде — не діждеться дитина, коли дозріють яблука. А як дозріли — це ціле свято. Знімає вона яблука і частвує ними матір, батька, бабусю, дідуса. І якраз у тому, що, створюючи приємне для батьків, дитина сама знаходить радість, народжується, міцніє почуття любові до матері, до батька, облагороджується дитяче серце, стає чутливим до материнських турбот і тривог. Дитина, яка принесла матері грона винограду з куща, посаженого власними руками, ніколи не буде байдужою, ніколи не забуде її, не забуде своєї колиски.

У житті дітей ми намагаємося виробити певні традиції. Однією з таких традицій є свято Матері. Відзначається воно у нашій школі в першу неділю зимових канікул. Кожна дитина готує до цього свята подарунок матері, бабусі. Найкращим подарунком, звичайно, є квіти, вирощені у теплиці або у куточку живої природи. Багато зусиль докладають діти, щоб серед зими зацвіли проліски, конвалії, хризантеми. І чим більше сил вкладе дитина, тим глибше переживатиме радість від того, що зробила приємне матері, тим дорожчою, ріднішою стане для неї мати.

На свято ми запрошуємо матерів, яких найбільше шанує і поважає громадськість села за самовіддану працю, за чесне, справедливе життя і особливо

за хороше виховання дітей і онуків. Піонери і жовтенята у цей день підносять їм квіти та пам'ятні подарунки. Немає потреби тут виголошувати якісь промови про доблесть і славу жінок, на таких святах панує найсильніша і найвиразніша мова — мова почуттів, мова сердечної любові до того, хто дав життя славним синам і дочкам Вітчизни. Культ матері — творця всього найкращого й найвеличнішого у житті — має панувати на святі.

Ніколи не забувають у школі про матерів, які дали Вітчизні героїв, що загинули у боротьбі за свободу і незалежність радянського народу. Школярі надсилають їм свої поздоровлення на Новий рік та у дні народних свят. Перші весняні квіти, перші плоди у саду і виноградику також призначаються їм.

Від почуття любові і пошани до матері до священного почуття готовності віддати життя у боротьбі за Вітчизну — такий шлях виховання справжнього патріота. Той, хто не несе у своєму серці вічної і невмирущої любові до матері — не може любити й Батьківщину.

НАША ПОДОРОЖ ПО БАТЬКІВЩИНІ

Ми намагаємося так організувати роботу в школі, щоб у свідомості дитини поступово формувалось уявлення про нашу велику Батьківщину — Союз Радянських Соціалістичних Республік. Починаючи з другого класу ми робимо своєрідні подорожі по країні. Вони зводяться до розповідей про міста і села, моря і ріки, гори і ліси, природні багатства і людей нашої Батьківщини. Діти слухають розповіді, дивляться малюнки та діафільми.

Починаємо ми подорожі з рідного села. Потім поступово виходимо за його межі, знайомимося з своїм районом, областю, республікою. Далі діти починають уявно подорожувати по Радянському Союзу.

Кілька тижнів ми вивчаємо свій район.

У ньому багата і різноманітна природа. З одного боку він прилягає до Кременчуцького моря, з другого — до Дніпра. Діти бачили і море, і Дніпро, плавали на катері, побували на морських островах, в соснових лісах і в дібровах, але всього не побачиш і скрізь не побуваєш.

Тому вдалися до карти району. На ній — малюнки: колгоспники косять пшеницю, рибалки ловлять рибу, будівельники виготовляють залізобетонні конструкції для будинків і нових гідроелектростанцій. Ось зелений масив лісу — заповідник, тут живуть не тільки зайці і дикі кабани, але й лосі. А ось приморські луки та наше народне багатство — родючий чорнозем.

Два мільйони пудів золотої пшениці дає район щороку державі. І у цій великій праці є вклад і батьків наших учнів. З цієї подорожі діти також дізнаються про героїв праці району — про людей, якими пишається вся республіка.

Найтепліші слова промовляю я й про тих, хто не відзначений ніякими нагородами, кого не знають за межами села, — про скромних, працьовитих людей, які десятки років свого життя віддали народові; про тих, чиєю працею і чиїми руками держиться наша Вітчизна; про людей, завдяки праці яких поети складають вірші, артисти створюють безсмертні образи, живописці пишуть полотна, що на століття входять у золотий фонд нашої культури, вчені досліджують таємниці матерії і шукають відповіді на питання, що непокоять людство. Нічого б цього не було, якби не праця прекрасних людей, що годують і зодягають людство. Я розповідаю про тих, кого добре знають діти, — про наших односельчан. Затамувавши подих, слухають діти розповідь про трудівницю нашого колгоспу Ярину Омелянівну Малолітку. Здавалося б, нічого незвичайного, героїчного немає у цій жінці, яку діти добре знають. Але хіба це не героїзм, коли жінка за своє трудове життя дала Батьківщині сто тисяч пудів цукру? Своєю працею ось уже понад двадцять років Ярина Омелянівна годує тисячі шахтарів, металургів, будівельників. А ланкова шовківницької бригади Ганна Олексіївна Шевченко за тридцять років одягла у шовкові плаття півтора мільйони жінок і дівчат. Я називаю імена чабанів і свинарів, хліборобів і механізаторів. Діти хвилюються від здивування: значить, поруч з нами живуть такі ж герої, як і ті, про кого написано книги і складено пісні. Значить, проста, нічим не примітна праця у полі, на тваринницькій фермі — це героїчний подвиг, якщо людина вкладає у працю весь вогонь свого серця.

Далі ми уявно подорожуємо кілька тижнів по нашім

Кіровоградській області. Діти розглядають малюнки, на яких зображені міста, промислові підприємства, новобудови. Вся країна знає ім'я двічі Героя Соціалістичної Праці Олександра Гіталова.

Ось визначні місця, з якими пов'язані відомі всьому народові історичні події,— Жовті Води, де військо Богдана Хмельницького розгромило іноземних загарбників. Ось переправа через Дніпро — тут від російських військ тікали в Туреччину недобитки шведських військ після битви під Полтавою. Ось Чорний ліс, в якому під час фашистської окупації діяло велике партизанське з'єднання радянських патріотів. Ось дорогий для нас куточок рідної землі — хутір Надія, тут жив і творив основоположник українського театру І. К. Карпенко-Карий. У нашій області жили видатні українські артисти — Заньковецька, Саксаганський, Садовський.

Кілька місяців ми подорожуємо по Україні. З долин Закарпаття ми піднімаємося на вершини і полонини Карпатських гір, ідемо зеленими полями і садами Поділля, милуємося древніми руськими містами Львовом, Путивлем, Черніговом, приходимо до столиці нашої Радянської України, міста-героя Києва. Ось святиня українського народу — села Моринці і Кирилівка, де народився і жив великий поет і художник Тарас Григорович Шевченко. А ось висока Чернеча гора біля міста Канева — тут покоїться його прах. (Кожен наш учень до закінчення початкової школи їде з своїм класом вклонитися дорогим шевченківським місцям. Разом з дітьми їдуть їхні батьки). Я показую дітям діафілми, на яких зображені міста, де жили й творили видатні українські письменники, художники і композитори — Іван Франко, Леся Українка, Іван Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Михайло Коцюбинський, Павло Грабовський, Микола Лисенко, Микола Леонтович, Микола Мурашко, Іван Іжакевич. Ось села і міста, де народились герої Великої Вітчизняної війни Сидір Ковпак, Михайло Панікако, Василь Порик, Іван Кожедуб. Ось села, де живуть і працюють видатні люди — герої праці наших днів — Надія Загида, Євгенія Долинюк, Макар Посмітний, Ганна Ладані, Микола Мамай...

Я показую малюнки, на яких зображені пам'ятники матеріальної і духовної культури, створені народом протягом століть — від сивої давнини до наших днів:

перші стародавні будови, зведені на нашій землі ще до християнства, репродукції з картин і портретів невідомих майстрів XVII—XVIII століть, рисунки геніальних винахідників, творців реактивної і космічної техніки Кибальчича, Кондратюка.

Подорожуючи по республіці з півночі на південь, діти бачать велетенські гідроелектростанції, гіганти металургії, безмежні поля Придніпров'я і Таврії, шахти Донбасу і Криворіжжя, нафтові вишки Полтавщини, виноградники Криму.

У кожному селі і місті, у кожній області, у кожному куточку Радянської України, де ми подорожуємо, ми бачимо прекрасну природу — тихі плеса Дніпра і смерекові ліси Карпат, вишневі сади Полтавщини і гірські ущелини Криму, сонячні пляжі Одеси і чудові ліси Чернігівщини. Я показую дітям кольорові малюнки з серії «Живописна Україна», і вони милуються прекрасною природою своєї республіки.

Кілька вечорів ми присвячуємо музиці нашого народу. Затамувавши подих, з величезним інтересом слухають діти записані на магнітофонну стрічку старовинні трудові пісні, колядки, щедрівки, веснянки, обрядові пісні, історичні пісні і думи, народні пісні про рідний край, про нашу прекрасну природу, про боротьбу трудящих за світле майбутнє.

Потім діти слухають музичні твори М. Лисенка, К. Стеценка, Я. Степового, М. Леонтовича, Б. Лятошинського, В. Косенка, П. Козицького, Ю. Мейтуса, М. Вериківського, К. Данькевича, П. Майбороди, А. Кос-Анатольського.

Перед ними розкривається багатюща і невичерпна скарбниця пісенної і музичної культури нашого народу. Музика допомагає дітям глибше відчувати емоціональне забарвлення рідного слова. Хто полюбив рідну пісню, той полюбить і рідне слово.

Ще кілька вечорів присвячується уявній мандрівці в минуле. Так і зветься у нас ці вечори — мандрівки в минуле нашого народу. Ще коли там вивчатимуть діти систематичний курс історії України, а вже у молодшому віці треба дати їм бодай невелике коло уявлень з історії рідного краю. На цих вечорах діти дізнаються про далеких предків — про слов'янські племена, що жили на наших землях у сиву давнину, розглядають

репродукції картин видатних художників, на яких зображені наші предки і умови їх життя, якими вони уявляються людям нашого часу.

Далі йдуть розповіді про століття кривавої боротьби народу за своє існування, про тяжке лихоліття іноземного поневолення, про те, як люди мусили бути одночасно хліборобами і воїнами, про соціальний і національний гніт, якого зазнав протягом століть наш народ, про народні повстання, про спільну боротьбу українців, росіян і білорусів проти своїх гнобителів — поміщиків і капіталістів.

З великою увагою слухають діти про зміни, які сталися за роки Радянської влади на Україні.

Перед ними карта республіки. «Подивіться, скільки електростанцій було на Україні до революції», — говорю я дітям. І на карті запалюється кілька блідих лампочок. «А ось скільки електростанцій у нас сьогодні» — карта спалахує морем електричних вогників. Діти з захопленням і цікавістю читають написи біля вогників, знаходять електростанцію, розташовану поблизу села — Кременчуцьку гідроелектростанцію. «Ось скільки середніх шкіл було до революції на Україні», — продовжую я. На карті загорається кілька десятків вогників. «А ось скільки середніх шкіл зараз». Діти вражені, бо карта спалахує суцільним морем електричних вогників.

Потім ми вирушаємо у далеку подорож по Радянському Союзу. Починається вона у «зеленому класі». Ми сидимо під смарагдовими кущами винограду, сяє сонце, а у класі присмерк. Перед дітьми величезний глобус. «Зверніть увагу, які великі простори нашої Батьківщини, шоста частина земної суші — це наша Вітчизна», — говорю я. Ось найбільша союзна республіка нашої країни — рідна сестра України — Російська Федеративна Соціалістична Республіка. Тут живе брат українського народу — стодвадцятимільйонний російський народ. Ось друга наша рідна сестра — Білорусія. І так по черзі діти знайомляться з усіма союзними республіками Радянського Союзу.

Ось тут, недалеко від західних рубежів нашої країни, живемо ми. «Ми сьогодні вирушаємо у подорож на схід, подивимось на природу нашої Вітчизни, на її міста і села, побачимо, як живуть люди у далеких куточках країни», — звертаюсь я до учнів.

А далі йдуть докладні розповіді про поля, ріки, міста і села, які зустрічаються на нашому шляху. Діти розглядають малюнки і дивляться діафільми. Вже сонце сідає, а ми не пройшли ще й ста кілометрів. Але на сьогодні досить. З яким нетерпінням очікують учні, коли подорож продовжуватиметься далі.

І ось вони знову у «зеленому класі». Знову міста і села, ліси і річки, копри шахт і високовольтні електролінії,—але подорож не здається одноманітною, бо у кожному куточку, у кожному місті й селі, на березі кожної річки, озера діти бачать щось нове. Минає кілька днів, і ми наближаємося до великої Волги. Волзі присвячується окрема мандрівка. Діти дізнаються про минуле народів, які жили на великій ріці, про народні повстання проти гнобителів. На карті спалахує низка електричних лампочок—це гідроелектростанції, побудовані на Волзі. На нашому шляху місто Ульяновськ, колишній Симбірськ, тут народився вождь трудящих всього світу Володимир Ілліч Ленін.

Все далі й далі йде уява дітей, і перед ними відкриваються захоплюючі картини: і Урал з його невичерпними надрами, і таємнича тайга, і могутні сибірські ріки і багато іншого, цікавого, неповторного.

Один день ми присвячуємо чудовим уральським

самоцвітам, другий — подорожуємо разом з геологами-розвідниками природних багатств. Далі сідаємо на пароплав, пливемо по Байкалу, милуємось горами і лісами, ночуємо біля вогнища з рибалками, йдемо через глухі хащі Усурійського краю, знайомимось з рослинами, що ростуть тільки тут. Перед дітьми відкриваються багатства Далекого Сходу, ми бачимо міста, збудовані руками молоді. І ось, нарешті, океан! Сідаємо на пароплав, пливемо на Сахалін, потім — на Курильські острови. Тут народжується день нашої Батьківщини.

Дев'яносто днів тривала наша перша подорож по Вітчизні, щодня ми проходили понад сто кілометрів. Діти переживали почуття гордості: ось яка велика, багата наша Батьківщина. Вони зустрілися з представниками понад тридцяти народів. У кожного з них своя мова, свої звичаї, своя культура, свої традиції. Один народ налічує мільйони людей, інший — десятки тисяч. Але всі народи нашої неосяжної країни об'єднує величезна дружба, всі вони живуть, як одна велика сім'я. Під час подорожі ми познайомилися з чудовими людьми нашої країни — хліборобами, сталеварами, шахтарями, будівельниками, рибалками, геологами, побували також на прикордонних заставах, де прикордонники оберігають мир і спокій нашого народу.

На берегах Волги ми піднялися на вершину гори, де кожен квадратний метр землі зритий снарядами і бомбами, политий кров'ю героїв — захисників героїчного міста на Волзі. Тут вирішувалась доля всієї Радянської Вітчизни, тут вирішувалася доля нашого народу.

Після цього ми здійснили ще кілька умовних подорожей по Батьківщині. Побували у Москві, Суздалі, Ростові, Новгороді та інших містах, що дорогі серцю кожної радянської людини, відвідали місто-герой — Ленінград, колиску Великої Жовтневої соціалістичної революції. А далі попрямували на північ.

Ось перед нами тайга, а за нею тундра.

Відчулось дихання Льодовитого океану. І знов цікаві зустрічі, на цей раз з мужніми полярниками, оленеводами, шахтарями. Далі ще одна подорож — на південь. Перед дітьми — гори Кавказу і рівнини Середньої Азії, родючі долини Узбекистану і дах світу — Памір. Одяг на людях не схожий на наш, мова інша, звичаї

інші, але у всіх однакові помисли і прагнення, всі вони бажають мирної праці, щоб могутнішою і багатшою ставала наша Вітчизна, щоб успішніше будувалося комуністичне суспільство.

Кілька подорожей ми присвятили зустрічам з народами нашої багатомовної Вітчизни. Діти переглядали малюнки, на яких зображено життя й побут, культуру і мистецтво латишів і литовців, молдаван і грузинів, вірмен та азербайджанців, узбеків і киргизів, таджиків і туркменів, татар і марійців, удмурдів і чувашів.

Вони зустрілися з багатьма народами, повернутими до життя, врятованими від вмирання Великою Жовтневою соціалістичною революцією. Порівняли картини дореволюційного життя трудящого люду з життям нинішнім. І діти ще раз переконалися, що міцність, велич і слава нашої Вітчизни — у єдності цілей, у дружбі між народами, у спільній боротьбі за світлі ідеали людства — мир, комунізм, братство, рівність, свободу, щастя.

Ця велика уявна подорож по Вітчизні триває протягом всього часу перебування дитини в школі.

Окремі мандрівки присвячуються культурі, літературі і мистецтву братніх народів країни. Діти уявно відвідують дорогі серцю радянської людини місця. Наприклад, здійснюється мандрівка, пов'язана з творчістю великих російських письменників — Радіщева, Пушкіна, Лермонтова, Тургенева, Некрасова, Толстого, Чернишевського, Чехова, Горького, Шолохова.

Мандруючи по берегах Волги, учні читають вірші російських поетів, в яких відбито тяжке життя і страждання народу, поневоленого експлуататорами у дореволюційній Росії.

Здійснили діти і мандрівку під девізом «Дніпро — ріка трьох народів-братів». Це була одна з хвилюючих мандрівок. Учні уявно пройшли берегами Дніпра — від верхів'я до Чорного моря, побували в російських, білоруських і українських селах, слухали пісні народів-братів, читали поезії Шевченка і Некрасова, Янки Купали і Лесі Українки.

У четвертому класі зав'язалася дружба учнів школи з російськими і білоруськими школярами. Почалось жваве листування з дітьми Гомельщини і Москви.

Назавжди залишаться у пам'яті дітей ті дні, коли

поруч з уявними у їх життя ввійшли справжні подорожі. Учні побували в гостях у своїх друзів у Кормянському районі Гомельської області та в Москві.

Хвилюючі зустрічі з білоруськими і російськими дітьми, поїздки до лісу, ночівля на березі Сожі, екскурсії до Кремля, відвідання мавзолею В. І. Леніна — все це залишило яскраві, немеркнучі враження. А через деякий час з не меншим хвилюванням і радістю зустрічали вони дорогих гостей у себе. Гості жили у сім'ях наших школярів, відпочивали разом з ними, ходили до лісу, ночували на чудових дніпровських схилах.

Уявні подорожі були ніби підготовкою до справжніх подорожей по Радянській Батьківщині.

Подорожі по країні мають дуже велике виховне значення. Дитина, побачивши на власні очі свою Вітчизну, її природні багатства, людей, їх творчу працю, ще міцніше любитиме її.

Справжні подорожі у нашій школі ми починаємо з мандрівок по району. Це подорож у поля і ліси, ночівля на берегах Дніпра і Кременчуцького моря, зустріч ранкової зорі, ловля риби тощо. Здійснюючи їх, учні ознайомлюються з життям району, його виробництвом, кращими людьми, слухають розповіді про них. Такі заходи сполучаються з чудовим відпочинком. Розташувшись десь серед мальовничої природи, діти слухають народні казки, засинають під сяючими сузір'ями, милуються сходом сонця.

Юні мандрівники під час подорожей виконують також значну суспільно корисну роботу. Зупинившись десь на околиці села, біля польового стану, хлопці і дівчатка допомагають механізаторам в роботі. Так, під час однієї з подорожей учні взяли участь у будівництві приміщення для тваринницької ферми, під час іншої — працювали на спорудженні зрошувальної системи. Коли будувалась Кременчуцька гідроелектростанція, старшокласники школи три дні працювали на спорудженні зрошувальної системи та на очищенні дна майбутнього водосховища.

Пішохідні мандрівки по району часто сполучаються з подорожами пароплавом по Дніпру. У нас немає школяра, який би не побачив рідну землю з пароплава від Херсона до Києва.

Перша невеличка подорож здійснюється на катері —

це поїздка від Кременчука до села Деревка (нашого району).

Тут діти оглядають місця боїв за Дніпро в роки Великої Вітчизняної війни, зустрічаються з їх учасниками. Відвідуючи ці місця, юні мандрівники кожного разу йдуть до великого сірого каменя, що з незапам'ятних часів лежить на березі Дніпра. Цей камінь у дні боїв за Дніпро був свідком героїчного подвигу наших бійців.

Окопавшись за каменем, два радянських солдати, що переправились на правий берег, відбили атаку цілої роти гітлерівців. Земля поблизу каменя щедро зрошена священною кров'ю героїв; сірий камінь пощерблений кулями.

Кожного разу піонери кладуть квіти біля цього пам'ятника героям.

Подорожуючи по Кременчуцькому морю, діти висаджуються на одному з островів, варять кашу, ловлять рибу.

Наступна подорож здійснюється до Канева. Вона триває кілька днів. Юні мандрівники відвідують шевченківські місця, зустрічаються з людьми, які добре знають

минуле краю. А ввечері десь у селі слухають пісні місцевої молоді.

На все життя діти запам'ятовують подорожі на Київщину і Полтавщину.

Тихими літніми вечорами діти милуються берегами Ворскли і Росі, читають чудові твори Котляревського і Гоголя, Нечуя-Левицького і Панаса Мирного. А потім — чи не найбільше свято — подорож до Києва. До неї кожен школяр готується кілька років.

Перш ніж їхати до Києва, він повинен багато прочитати про столицю Української Радянської Соціалістичної Республіки. Діти вивчають історію міста за малюнками і картинками. Під час поїздки школярі ознайомлюються з вулицями і площами його, історичними пам'ятниками, музеями. А повернувшись додому, розповідають про побачене своїм молодшим товаришам.

Не менш цікавими і захоплюючими були подорожі по карті соціалістичних країн. Діти з великим інтересом слухали розповіді, дивилися малюнки і фільми про життя трудящих Болгарії, Угорщини, Чехословаччини, Польщі, Румунії, Німецької Демократичної Республіки, Югославії. Вони переживали почуття радості і гордості, коли довідувалися, що у цих країнах люди будують таке ж щасливе життя, як і наш народ.

Подорожували ми і по карті капіталістичного світу. Першою була подорож у країни вічного літа. День за днем знайомилися діти з природою, побутом, працею і культурою народів Африки, Індії, Цейлону, Індонезії, Філіппін, країн Латинської Америки. Діти дивилися фільми про ці країни. Вони ніби переносилися під струнки пальми, мандрували по джунглях, відчували спеку тропічного сонця і прохолоду злив. Потім учні вирушали в уявну подорож до сусідніх країн — побували в Скандінавії, в країнах Центральної Європи, в Туреччині і в Афганістані, в Японії. Кілька днів тривала подорож по Канаді та Сполучених Штатах Америки.

На дітей справляли велике враження картини, які відтворювали побут і працю людей у різних куточках земної кулі. Де б не жила людина праці, який би не був колір її шкіри, якою б мовою не говорила, — скрізь вона мріє про щастя. Але далеко не всі люди живуть щасливо. Діти побачили країни, де людина пригнічує людину, де панують злидні і голод. У їх свідомості

виникло перше уявлення про причини цього зла — несправедливий соціальний лад, експлуатацію людини людиною. Вивчаючи життя арабських країн, учні побачили кінофільм, кадри якого вразили їх. У Саудівській Аравії маленьких хлопчиків і дівчаток продавали у рабство, закованих у кайдани гнали на каторжну працю, а поруч з невільницьким ринком височів казковий палац правителя цієї країни. Чутливі дитячі серця стиснув біль. Вони особливо гостро відчували, що у світі відбувається жорстока, непримиренна боротьба між силами добра і зла. Перед ними розкрилась суть капіталістичної експлуатації, вовчі закони буржуазного ладу, за якими все купується і продається.

Ми прагнули, щоб у серця дітей увійшли надії, радощі і горе людства. Все, що відбувається у світі, повинно хвилювати їх. Необхідно, щоб з юних років людина свідомо обирала свою позицію у боротьбі між добром і злом — це одне з найважливіших правил громадсько-виховання.

Світ, горизонти якого поступово розширюються перед дитиною, — це не тільки моря і океани, континенти і острови, небачені рослини і тварини, — це передусім добро і зло у відносинах між людьми, це віковична мрія людства про щастя і справедливість, здійснена у країнах, де знищено експлуатацію людини людиною. Хай дитина входить у цей світ не байдужим спостерігачем, який не знає, що і де діється, а людиною з гарячим серцем, людиною, що переживає тривогу за долю Батьківщини і всього світу.

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ГЕРОІВ ЛЮДСТВА

Коли іспанські інквізитори спалили на вогнищі Клааса, батька Тіля Уленшпігеля, син взяв жменю попелу, зашив його у червоно-чорний шовковий мішечок і повісив часточку батьківського праху на груди. «Хай цей попіл, що був серцем мого мужа, — сказала мати Тіля, — в червоному, як його кров, і в чорному, як наша печаль, буде вічно на твоїх грудях, як полум'я помсти його катам».

«Попіл Клааса стукає у моє серце» — з такими словами вступив Тіль Уленшпігель — легендарний народ-

ний герой Нідерландів — на шлях боротьби за свободу і незалежність своєї батьківщини. Ці слова увійшли в духовне життя людства, як вічно палаюче світло смолоскипа на могилах героїв, що віддали своє життя за світлі ідеали людства. І не випадково діти зачитуються романом Шарля де Костера «Тіль Уленшпігель», книгами про полум'яного Овода, про молодогвардійців і про Зою Космодем'янську, про легендарних борців-комуністів Сергія Лазо і Юліуса Фучіка, Георгія Димитрова, Ернста Тельмана і Хуліана Грімау.

Молоде покоління мусить пам'ятати про ту дорогу ціну, яку заплатив народ за його щастя. Ми передаємо дітям своїм великі матеріальні і духовні багатства. Разом з ними треба передавати і благородне почуття любові до Батьківщини, яке несли у своєму серці герої, йдучи на поле бою за життя і щастя прийдешніх поколінь. Мільйони людей склали голови за те, щоб діти, яких ми готуємо до вступу у самостійне трудове життя, раділи сонцеві і зорям, користувалися благами творчої праці і культури. Кожна дитина мусить відчувати свій обов'язок перед тим невідомим солдатом, який у годину смертельної небезпеки для Батьківщини не відступив, стояв насмерть, тілом своїм заступив дорогу фашистському танкові, впав під нього, обв'язавшись гранатами, згорів у полум'ї війни, щоб ми могли вільно, щасливо жити.

Це одно з найважливіших питань ідейного виховання молодого покоління. Від того, як ставитиметься людина у роки свого дитинства, отрочтва і юності до героїчного подвигу радянського народу, що врятував людство від загрози рабства, залежить весь духовний світ, особливо ставлення до суспільних інтересів, до праці в ім'я побудови комунізму.

На жаль, трапляються окремі молоді люди, байдужі до того, що їхнє щастя здобуто дорогою ціною. Ця байдужість породжує зневагу до праці, споживацькі настрої.

Серце болить, коли бачиш шістнадцятирічного здоров'я, який не хоче працювати біля верстата, у полі, бо робота ця, бачте, занадто буденна.

Та, мабуть, зовсім по-інакшому ставилася людина до роботи, якби серце її затремтіло від думки, що на цьому ось самому горбочку, у цій ось балочці, де треба посадити полезахисну лісосмугу, щоб не знищувала

ерозія дорогоціннішого багатства — родючої землі,— що на цьому місці йшов в атаку на ворога її ровесник, що земля щедро напоєна його кров'ю і стала його домовиною. Вона по-інакшому ставилася б до праці і по-іншому дивилася б на мету свого життя. Молода людина не просто зрозуміла б, але й пережила б щастя вільної праці на землі. Її душу обпалювало б почуття сорому за те, що вона зневажає священну кров і безсмертну пам'ять героїв. З найпотаємніших куточків серця обізвався б голос совісті: ти йдеш під яскравим сонцем, дивишся на голубе небо тому, що відстояли це для тебе ти, хто лежить під дубами і березами.

Куди б не пішла людина після закінчення школи, де б не проліг її життєвий шлях — скрізь нехай поруч з нею йде вічний рятівник — воїн Радянської Армії. Все, що вона бачитиме, відчуватиме, нехай доходить до її очей, свідомості, серця через ясний вогник вічної слави і вічної пам'яті героїв. Підтримувати цей вогник, передавати його з покоління в покоління, як безцінне багатство народу,— одно з найголовніших завдань патріотичного виховання дітей і молоді.

Минуть десятиліття, людство об'єднається в єдину комуністичну сім'ю, відійдуть в історію війни і битви, не буде сиріт і вдів — а священний вогник вічної слави героїв повинен жити у кожному серці.

А зараз, коли ми будуємо комунізм, коли ворожі сили імперіалізму кують зброю, щоб запалити пожежу світової атомної війни,— зараз цей вогник є для кожного серця тією могутньою силою духу, яка стоїть на сторожі совісті.

* *
*

Дитина переступила поріг школи, для неї почалось нове життя, сповнене радощів і хвилювання.

Все, що вона пізнає, що входить до її духовного світу, має яскраве емоціональне забарвлення. Вона не просто бачить, як дерева весною одягаються у білий серпанок, як над квітучим клевером літають бджоли, як у блакиті неба тягнуться ключі журавлів, як рожевють яблука і червоніють помідори,— все це вона переживає як радість і повноту свого духовного життя. Не випадково дитинство пригадується нам у яскравих,—

сонячних образах: яблуня, оповита білим туманом цвітіння, сонячний ранок на росяних луках, блакитне небо з журавлиним ключем над обрієм, сиві могили у тремтячому мареві степу, вогні рідного міста у тихий зимовий вечір, задумлива пісня матері над колискою сестрички чи братика...— все це залишає незабутній відбиток у нашій душі саме тому, що в цих яскравих образах перед нами постає краса життя. Нехай же ця краса входить у душу дитини разом з спогадами про те, як у холодний зимовий ранок дев'ятнадцятирічний юнак Олександр Матросов закрив своїми грудьми ворожий кулемет, як спрямував палаючий літак на ворожі танки Микола Гастелло, як проливали свою кров від Волги до Ельби тисячі безіменних героїв.

Перші дні навчального року. Тиха, сонячна осінь, гнуться гілки від рожевих яблук, жовтіють ворохи пшениці на колгоспному току. В один з таких днів ми йдемо з дітьми за околицю села. Тут є стародавня могила, з якої відкривається краєвид невимовної краси. Сонце схиляється на вечірній пруг. Діти зачаровані навколишньою красою. На баштані виблискують на сонці кавуни, за садом — рядок струнких тополь, а далі — степ, зелена озимина. Невимовна радість охоплює дитячі серця. Вони сідають на могилі і слухають казку, яку розповідаю їм я, про боротьбу добра і зла. Казка скінчилася. Діти радіють перемозі добра над злом.

Через тиждень, у такий же сонячний день, ми знову за селом. У чудовій картині природи перед учнями відкривається щось нове: осінь розсипає свої барви, злегка вкриває позолотою яблуні, а смарагдова озимина стає ще яскравішою, небо над степом — ще блакитнішим. І так щотижня в один і той же час ми приходимо на околицю села, милуємось красою, переживаємо боротьбу добра і зла у прекрасних народних казках, вслухаємось в музику степу — у тихе курликання відлітаючих журавлів, у ніжну пісню цвіркуна. Дихаємо чистим повітрям, напоєним пахощами осіннього степу, мріємо, як наступної весни прийдемо сюди зустрічати пташок з вирію.

Цей куточок входить у духовне життя дітей, стає дорогим для них. Тепер можна відкрити перед учнями те, що не відоме їм. В один з тихих осінніх днів я показую дітям ледве примітну ямку на вершині могили —

час згладив її, вона заросла травою, і розповідаю подію, яка сталася два десятиріччя тому.

Був такий же тихий, як і сьогодні, сонячний день. На нашій землі точилась кровопролитна війна з фашистами. По цьому шляху відступали до Дніпра наші війська. На вершині стародавньої могили розташувався радянський кулеметник. Затримати ворога, не допустити до Дніпра — було його завданням. На шляху з'явилися фашистські мотоциклісти. Але кулеметний вогонь знищив їх. Вороги почали обстрілювати могилу з гармати і мінометів. «Бачите,— звертаюсь я до дітей,— з півдня земля скопана смертоносним металом». Коли замовкали вибухи — на шляху знову з'являлись ворожі мотоциклісти, і могила знову оживала зливою вогню, що косив ворогів. Розлючені фашисти послали танк. Він наблизився до оцих дерев і почав стріляти з гармати... Знову з'явились на шляху ворожі мотоциклісти, і знову ожив кулемет. Кулеметник був тяжко поранений у руку, голову і груди, але до останнього подиху боровся з ворогом. Очі заливала кров, юнак знав, що встанне бачить блакитне небо рідної землі. Тут і поліг він. Увечері жителі села викопали яму і поховали у ній закривавлене тіло. Тут і лежав прах кулеметника, доки Радянська Армія не визволила село від ворога. Знову піднялись на вершину могили люди, відкопали прах воїна, загорнули у червону китайку, поклали у домовину, перенесли в село і поховали у братській могилі. Ми не

знаємо його ім'я. Не знає й мати воїна, де поховано сина.

Від цього оповідання дитячі серця стискає біль, очі заволікають сльози. Тепер вони дивляться на світ очима героя.

Радянський воїн віддав своє життя, щоб люди жили і працювали щасливо, спокійно, щоб пахли трави і достигали яблука, щоб дзвеніла над степом пісня, щоб клала мати під подушку у новорічну ніч подарунок дитині від Діда Мороза, щоб приніс батько з пасіки стільники з янтарним медом. Воїн-герой входить у життя дітей, стає захисником їхнього щастя. У задумі дивляться вони на землю, политу кров'ю радянських воїнів. Їм хочеться приголубити кожную грудочку, кожную стеблину.

Вчитель пропонує дітям взяти по жменьці землі, віднести її на братську могилу, де покоїться прах героя.

Цей обряд діти переживають, як щось романтичне. Їм хочеться, щоб серце дорогої людини, яке зотліло у рідній землі, відчуло їхню любов і ласку. Вони беруть землю, по дорозі заходять додому, зривають найкращі квіти і йдуть на могилу. Діти висипають чорні крихітки землі до підніжжя пам'ятника, кладуть хризантеми і чорнобривці.

Жаль стискає дитячі серця: ніколи герой не побачить тієї краси, яку бачили вони сьогодні, побачать завтра, через рік і через багато років. Так народжується любов до героя — через особисте щастя, через любов до того, що оточує дитину, дає їй радість.

Через тиждень ми знову йдемо за село, знову слухають учні казку про боротьбу добра і зла, знову милуються красою чарівного світу. Все, що чують і бачать діти, сприймається тепер через чистий, гарячий вогник любові і поваги до героя.

Дітям хочеться щось зробити, щоб висловити свої почуття. Треба допомогти їм. Коли з дерев опадає листя і степ огортає осінній туман, ми приносимо на місце героїчного подвигу маленький дубок. Не треба ніяких слів, коли в дитячих серцях тремтить ніжна хвиля добрих почуттів. Вони не просто садять деревце, щоб зазеленіла вершина однієї з козацьких могил, — вони ставлять живий пам'ятник героєві. Минуть роки, виросте

дубок, стане могутнім, великим деревом, прийдуть люди спочити під його розлогі віти, згадають героя.

Важко виростити дуб на високому місці, відкритому для всіх вітрів. Діти знають це, але ніякі труднощі не лякають їх. Взимку вони приходять до свого дубка, захищають його, як можуть, від холоду. Весною, коли могила вкривається ніжною травичкою, діти щодня бігають подивитися, чи не розпустилися бруньки. Це не просто турбота про рослину — це зустріч з героєм.

Радісно б'ються дитячі серця, коли назустріч сонцю і теплому весняному дощику розвиваються ніжні, пахучі, терпкі листочки.

Ми йдемо до лісу, беремо у кошики землю з-під столітніх дубів, насипаємо її кругом стовбура нашого дубка, вкриваємо зверху торішнім дубовим листям, поливаємо,— все це не тільки копітка праця, необхідна для того, щоб жило дерево, але й наша турбота про пам'ять героя.

Дубок зеленіє, і в кожному листочку діти відчують подих того суворого, незабутнього дня. Дорослі, що поховали воїна, допомагають дітям встановити точно день героїчного подвигу. Він стає для учнів днем пам'яті про героїв. Вони приходять у цей день вранці до школи, у кожного в руках квітка; сплітаємо два вінки, один з них кладуть під дубом, другий — біля пам'ятника героям.

Минають дні, тижні, роки. Дитина росте, розвивається, пізнає світ, в її серце входять думи, радості й печалі людства. Духовне життя її охоплене подихом героїзму, осяяне вічним смолоскипом подвигів кращих синів у різних країнах і в різні історичні епохи в ім'я щастя на землі. Дитина починає розуміти, що подвиг нашого воїна — це одна з тисяч яскравих зірок, запалених мужніми, відважними, ду-

ховно красивими людьми. Я розповідаю дітям про життя і подвиги героїв боротьби за соціальний прогрес, за щастя людства — Томмазо Кампанеллу і Томаса Мюнцера, Олександра Ульянова і Миколу Кибальчича, Софію Перовську і Степана Халтуріна, Сергія Лазо і Василя Чапаєва, Олександра Матросова і Миколу Гастелло, Зою Космодем'янську і Лізу Чайкіну, Павлика Морозова і Валю Котика. І чим більше запалюється перед дітьми яскравих зірок, які вічно осяватимуть людству шлях до вершин моральної чистоти, величч, мужності, благородства, тим яскравішою стає для них наша найближча зірка — воїн-герой, що заступив грудьми їхню колиску. Ті, хто віддали своє життя за щастя народу десятки і сотні років тому, постають перед дитиною, підлітком, як живі сучасники, як дорогі, рідні й близькі люди, — адже вони пролили кров за ту ж ідею, що й наш дорогий воїн. Їх попіл так само стукає у серце, як і попіл нашого дорогого воїна-рятівника.

Я домагаюсь, щоб почуття захоплення героїзмом, відвагою, мужністю діти переживали і в особистій діяльності, щоб повсякденне життя — праця, подолання труднощів були для них великим щастям. Попіл героя стукатиме у груди молодій людини, а коли треба — то й пектиме, не даватиме спокою,

свіжим подихом роздмухуватиме вогонь совісті при тій умові, що людина дивитиметься на наші трудові будні очима героя, який віддав життя за народ, за свободу і незалежність Батьківщини, коли перед вічним смолоскипом мужності й благородства молодій людині наших днів стане соромно за кожен марно прожитий день.

Це чи не найважча і найтонша сфера ідейного виховання молодого покоління — домагатися, щоб у буденній праці перед підлітком, юнаком, дівчиною відкрилось те високе і героїчне, за що віддали своє життя кращі сини нашої Батьківщини. Кожному поколінню підлітків я розповідаю про героїчний подвиг юнака з Дніпропетровщини Михайла Панікако у грізні дні великої битви на Волзі. Піднявшись над окопом, юнак замахнувся, щоб кинути пляшку з запалювальною сумішшю на фашистський танк. У ту ж мить одна з куль, що роїлися над головою, розбила занесену пляшку, вогонь обпалив груди, поповз по руці до обличчя. Живий, палаючий смолоскип, залишаючи за собою хвіст вогню і диму, піднявся над окопом і почав наближатися до ворожого танка. У руці Михайло держав останню пляшку. Ось смолоскип палає вже на броні ворожого танка. Короткий удар пляшкою по башті, і рідина запалала, танк завертівся. Горів ворожий танк, горів молодий воїн. В останню мить, перед тим, як танк вибухнув, Михайло звівся на весь зріст, підняв охоплену полум'ям руку і закричав до своїх друзів-воїнів, а ті, почувши заклик до бою, вирвалися з окопів, змітаючи на своєму шляху ворога¹.

Цей подвиг приголомшує, примушує кожного оглядітись навколо і подивитись на самого себе очима героя. Попіл героя пече благородним вогнем ті серця, в яких є щось дріб'язкове, негідне величі нашого народу. Про цей подвиг я розповів піонерам-шестикласникам, коли ті вийшли у поле на роботу. Треба було обробити невеличку ділянку землі, щоб зашуміло на ній колосся повнозерної пшениці. Декому з учнів не хотілося працювати, робота здавалася важкою, одноманітною. Та ось на хвилину постав перед очима дітей живий смолоскип, освітив землю, запалав вогонь. Герой ніби стояв ось тут, поруч і говорив: «Я віддав життя за такий же шма-

¹ Про цей подвиг розповідалося у «Комсомольской правде» 27 січня 1963 року.

точок нашої священної землі, хіба ж можна бути байдужим до того, що на ній ростиме — пшениця чи чортополох?» У кожному серці обізвався в цю мить голос совісті. Соромив не вчитель, а герой, соромив подвиг, перед приголомшуючою силою якого схилювся світ.

Піонери з запалом взялися за справу і дбайливо обробили ділянку.

Важко знайти на радянській землі куточок, де б земля не була полита кров'ю героїв у роки громадянської та Великої Вітчизняної воєн.

Педагогічний колектив нашої школи домагається того, щоб ще з дитинства у духовне життя людини ввійшла картина безсмертних подвигів, щоб з покоління в покоління, бережливо, дбайливо передавалась турбота про символічний вогонь вічної слави над могилою героя.

У формуванні ідейних переконань, поглядів, свідомості нової людини величезну роль відіграють естетичні переживання. Людина не може жити без краси і величі, без гарячого трепету серця перед прекрасним, високим. А що може бути красивішим і величнішим, ніж зоря безсмертя, запалена героїчним подвигом? Дуже важливо, щоб саме під впливом цієї краси формувався естетичний ідеал людини, нерозривно пов'язаний з ідеалом політичним і моральним.

Засновані на високій патріотичній ідеї обряди, в яких краса втілює велич героїзму, і хвилюючі естетичні переживання, які підносять почуття честі, гідності, — все це так само необхідне у виховній роботі, як правдиве слово про навколишній світ. Хіба випадково вогонь вічної слави на могилі Невідомого Солдата у Волгограді в день 20-річчя великої перемоги над фашистськими ордами запалено від електричної іскри, — від струму збудованої на Волзі гідроелектростанції! Саме ця символічна єдність вогню нашого життя і вогню безсмертної слави загиблих воїнів розкриває перед мільйонами радянських людей велич, красу комуністичних ідеалів.

Все, що пов'язане з пам'яттю про героїчні подвиги, мужність, відвагу, самопожертвування, мусить бути пройняте естетикою переживань, діяльності, творчості. Місце героїчного подвигу, місце, де пролилася кров в ім'я щастя народу, повинно бути священним для дітей. В цьому плані необхідно виховувати дитину з перших днів перебування її у школі.

Перед красою і величчю героїчного подвигу кожний поганий вчинок повинен пекти дитяче серце — вчимо ми своїх вихованців. Ми ставимо перед собою мету, щоб живий пам'ятник — дуб, посаджений на місці героїчного подвигу, став храмом правди, моральної краси; щоб тут звучало урочисте слово клятви, яку дає юний лєнінець партії, Батьківщині; слово клятви, яку дає людина людині,— клятви вірності, відданості, любові.

Зберегти назавжди у юних серцях світлий подив перед героїзмом, увіковічнити високу правду в романтичній легенді, яка б передавалася з покоління у покоління — таке завдання ставив перед собою педагогічний колектив, створюючи живі пам'ятники вічної слави героїв Великої Вітчизняної війни.

Коли після визволення села від фашистських загарбників, ми прийшли на місце одного з героїчних подвигів радянських воїнів, перед нами постала сумна картина: на пустирі лежали колючий дріт, ржаві уламки касок, закривавлені шматки одягу.

Тут, пізньої осені 1941 року, розігралась трагедія, сповнена героїзму і самопожертви.

Вирубавши сад, фашисти утворили на його місці табір для військовополонених. За колючий дріт під відкритим небом вони зігнали приречених на смерть шість тисяч полонених солдат і офіцерів Радянської Армії. Було холодно. Голодним, роздягненим людям не давали навіть води. Полонені зскрібали інею з мерзлої землі і їли траву. Щодня помирали сотні людей. З звірячою жорстокістю фашисти очікували, коли загинуть усі. Комсомольці і комуністи створили у таборі таємну організацію, вона мала підготувати план масової втечі. І ось у ніч, коли тисячі людей тремтіли від холоду, під пронизливим вітром і дощем, у двадцяти місцях до колючої дротяної загорожі підповзли двадцять груп полонених. Вони йшли на вірну смерть. Люди лягли на колючий дріт, що був під струмом високої напруги. Через їх тіла у степ вирвалися тисячі людей. Понад чотири тисячі бійців і офіцерів знайшли у ту ніч притулок у жителів села. Їх не змогли знайти ні гестапівці, ні зрадники-поліцаї. Понад чотириста героїв загинули на колючій загороді, шістсот чоловік полягли від куль вартових, що з сторожових вишок відкрили вогонь по втікачах. Звістка про цю подію ще в роки окупації роз-

неслась по містах і селах, стала легендою. Замітаючи сліди своїх злочинів, гітлерівці перед відступом викопали з землі і спалили трупи замордованих людей.

Затамувавши подих, слухали піонери розповідь очевидців. Цей пустир — священне місце. Тут кожен клаптик мусить квітнути, кожна квітка має бути вічним вогнем над могилою дорогих нам людей.

Піонери й комсомольці очистили пустир від бруду й сміття, засипали рівчаки, підготували жолуді для закладки діброви у пам'ять героїв, а весною посадили їх. Кожен паросток, кожен листок дбайливо доглядали діти. Їх тисяча. В пам'ять кожного героя — дубок. Гарні вирости.

Від покоління до покоління передається правдива легенда про героїчний подвиг. Через кілька років після закладки діброви новому піонерському поколінню захотілося ще краще прикрасити місце героїчного подвигу.

Вступаючи до піонерів, діти посадили поруч з дібровою персиковий гай. Там, де колись на колючому дроті запеклася кров героїв, де попіл сердець змішався з землею — хай квітне найкрасивіше і найніжніше дерево! Кожен піонер садив своє дерево, копав ямку, оберігав саджанці від морозу. Потім це стало традицією: вступаючи до піонерів, кожен садить дерево у Саду героїв.

Коли цвітуть персикові дерева — це триває кілька днів — піонери щоранку приходять до саду: працюють, милуються його красою. Це вже стало традицією у школі. В річницю героїчної події проводиться урочистий збір піонерської дружини. Діти ідуть до місця, де

була дротяна загорожа, і під стрункі персикові дерева кладуть квіти.

Якось під час туристської подорожі наші піонери заночували на високому правому березі Дніпра. Кілька разів ходили діти у балку по воду, і щоразу доводилось обходити великий камінь, що лежав на стежці. «Чому він тут лежить? — дивувались діти. — Чому люди обходять його, а не відкотять у кущі?»

З добрих спонукань вони звільнили стежку — відкотили камінь. А вранці до піонерів прийшов старий рибалка. «Де камінь?» — запитав він. Діти сподівалися, що їх похвалять. Та дід, похитавши головою, сказав: «Цей камінь лежить багато років, тут його місце». І розповів про подвиг трьох радянських розвідників.

Переправившись на берег, ще зайнятий гітлерівцями, розвідники залягли з автоматами під каменем. Цілу добу тривав нерівний бій з ворогом. Фашисти обстрілювали сміливців з гармат і мінометів, кілька годин рвались снаряди і міни, але камінь залишався неприступною фортецею. Вночі переправилися наші війська. Вони знайшли розвідників: ті лежали закривавлені, поранені кулями і осколками, але не скорені.

Поранених героїв евакуювали у госпіталь, ніхто не пам'ятає їх прізвищ. Тільки брила граніту залишилась пам'ятником їх подвигу.

Після розповіді старого рибалки діти викотили камінь з кущів і повернули на місце, де він лежав досі.

Тільки тепер помітили вони, що гранітна брила, як старий воїн, пощерблена кулями і осколками.

З того часу маршрути юних туристів завжди проходять повз заповітний камінь. Як і дубок на вершині стародавньої могили, як і Діброва і Сад героїв, сіра гранітна брила ввійшла у духовне життя дитячого колективу, уособлюючи красу подвигу, пробуджуючи в юних серцях великі патріотичні переживання, стверджуючи почуття гордості за Батьківщину і почуття обов'язку перед героями.

Влітку, під час канікул, ми вирушаємо з дітьми у подорож по рідному краю. Велика радість для них — збиратись на світанку, йти лісовими і степовими стежками, відпочивати вночі біля вогнища. Але найцікавіше — це зустрічі з бувалими людьми.

Від них юні ленінці довідуються про події громадян-

ської і Великої Вітчизняної війн на території нашого району (а район багатий на історичні місця).

Піонери записують оповідання, зарисовують пам'ятні місця. Особливо велике щастя для дітей знайти якісь речові знахідки, пов'язані з героїчним минулим.

Під час одного з походів жителі наддніпрянського села передали учням рукописну листівку, написану у героїчні роки партизанської боротьби проти фашистських загарбників. У іншому селі було знайдено весло, пробите сімнадцятьма кулями. Цим веслом користувались радянські воїни-розвідники, коли переправлялися на правий берег Дніпра.

Під час однієї з таких подорожей піонери почули від місцевих жителів хвилюючу розповідь про подвиг невідомого героя.

Окупанти зігнали всіх селян на сходку. Фашистський офіцер почав плести колгоспникам нісенітницю, ніби Москва пала, а радянській державі прийшов кінець. У натовпі серед колгоспників знаходився молодий радянський борець, що втік з полону. Ніхто не знав справжнього прізвища його. Хлопець не міг стримати свого обурення і вигукнув: «Брешеш, Радянський Союз вам не перемоги. Живе й житиме Радянський Союз!»

Сміливець не встиг сховатися, його схопили гестапівці і зрадники-поліцаї. Кілька днів люті фашисти катували юнака — хотіли примусити його виказати, де партизани. Не добившись від хлопця жодного слова, оскаженілі вороги поставили на площі шибеницю. Знову зігнали всіх селян. Привели героя. На нього страшно було глянути: закривавлений і замордований, з відрубаною кистю правої руки, він тримався мужньо. На очах

у жителів села юнака повісили. Але й перед смертю мужність не зрадила хлопцю. Коли кат надів петлю йому на шию, він голосно вигукнув: «Живе й житиме Радянський Союз!»

Три дні висіло тіло героя, окупанти під страхом смерті заборонили знімати й ховати його. Але на четверту ніч тіло героя зникло.

У народі ходили чутки, що його поховали партизани, а де — ніхто не знав. Після звільнення села від фашистської неволі багато могил було перенесено у братську могилу в центр села, але в жодній з них не знаходили останків героя з відрубаною правою кистю.

Ця розповідь була схожа і на правду, і на легенду. Могила невідомого героя десь тут, чи на околиці села, чи на узліссі або серед кущів у балці — але де ж вона? Це питання не давало спокою піонерам.

І діти наполегливо продовжували пошуки героя. Піонери уважно обстежили кожну балочку, побували у найглухіших місцях на березі річки, обійшли село навкруги. Проте ніде не виявили найменших ознак, які б свідчили про захоронення.

Де ж могли поховати героя партизани? — ставили перед собою запитання вони. Тільки у такому місці, куди боялись ходити окупанти і поліцейські, принаймні вночі. Може у лісі? Ліс був недалеко, але зовсім не з того боку села, де фашисти стратили героя.

Чи не на кладовищі? — промайнула думка. Адже ніхто з фашистів і поліцейських не наважиться уночі йти на кладовище. Перевірили це припущення, оглянули всі могили, але нічого не знайшли. Кожна з них була відома. Та ось на пустирі, що прилягав до кладовища, в заростях акацій школярі помітили галявинку, на якій густо росла трава. Така трава може рости тільки там, де землю глибоко скопують. Оглянули сусідні кущі. На гілці одного з них помітили напівзотлілу стрічку, прив'язану до сучка.

Дорослі розкопали могилу, у ній виявилися останки героя. Їх урочисто перенесли у братську могилу. А на місці, де їх знайшли, піонери посадили тополю.

Багато таємниць зберігає наша земля. Необхідно, щоб кожен вчитель вирушав із своїми вихованцями у подорожі по рідній землі, допомагав їм побачити красу подвигу, красу мужності. Нехай ця краса увійде у дитя-

чі душі, нехай безіменний горбик серед поля, яр, що заріс кущами, камінь на березі річки, дуб і тополя край дороги розкажуть їм героїчну бувальщину про їхніх батьків, дідів і прадідів, про полум'яні дні революції, громадянської і Великої Вітчизняної війн. Тоді ще дорожчою стане рідна земля для юного покоління.

ПІОНЕРСЬКИЙ ГАЛСТУК — СИМВОЛ РЕВОЛЮЦІЇ

У піонерській кімнаті нашої школи, поруч з прапором дружини, на почесному місці висить стенд, присвячений піонерському галстуку.

До голубого шовку приколотий злинялий, пробитий кулею червоний галстук. Це галстук невідомого піонера-героя, що загинув у грудні 1941 року в місті Кременчуці.

Як героїчна легенда, з покоління у покоління передається в піонерській дружині оповідання про подвиг піонера.

Окупувавши місто, фашисти зігнали єврейське населення у гетто. Важко передати, яких страждань зазнали люди. Багато з них померли від голоду й хвороб. А тих, що залишилися в живих, у холодний грудневий день фашисти погнали до гранітного кар'єру, залитого водою.

Люди розуміли, що їх привели на розстріл.

Матері у розпачі плакали, пригортаючи дітей до серця, старики молились богу.

У ту мить, коли фашисти звели автомати, націливши їх у груди приречених, хлопчик років дванадцяти вийняв з кишені червоний галстук, притиснув його до грудей і вигукнув: «Смерть фашистам!»

Через мить він лежав закривавлений. На місце страти фашисти пригнали групу радянських військовополонених і примусили їх зняти одяг з убитих. Один з полонених заховав галстук і зберіг його до весни 1942 року. Згодом йому вдалося втекти. Кілька місяців він переховувався у нашому селі. Залишаючи село, військовополонений передав галстук дідусеві-колгоспникові.

Після визволення села від фашистських катів дідусь приніс галстук до школи і розповів учням про подвиг піонера.

З того часу кожній дитині, яка вступає в організацію юних лєнінцїв, ми розповідаємо про цей подвиг.

Свято бережуть діти прострєлений кулями галстук. У річницю подвигу, рано-вранці, коли з-за обрїю впливає сонце (в ці хвилини, за розповідями очевидця, гітлерівці стратили радянських людей), у піонерську кімнату приходить загін наймолодших піонерів. Вони хвилиною мовчання вшановують пам'ять товариша.

На стенді, присвяченому піонерському галстуку, висять портрети юних патріотів, що віддали своє життя, оберігаючи честь червоного галстука і червоного прапора. Тут також портрети піонерів, комсомольців, робітників і колгоспників, які у жахливі дні фашистської окупації зберегли червоний прапор. Героїчним подвигам цих людей присвячуються піонерські збори загонів.

У піонерській дружині стало традицією — у день, коли жовтенят на урочистому зборі приймають в організацію юних лєнінцїв, піонерський загін восьмикласників припиняє свою діяльність. Співпадання цих двох подій символізує наступність піонерських поколінь. Піонери ніби прощаються з дитинством, а жовтенята вступають в організацію юних лєнінцїв. До урочистого збору, присвяченого прийому жовтенят у піонери, восьмикласники готуються заздалегідь. У цей день в урочистих умовах піонери передають свої червоні галстуки жовтенятам.

Кожен піонер вишиває на галстуку свої ініціали: підліткам хочеться знати, у кого будуть їхні галстуки. А тому, хто одержує червоний галстук від старшого товариша, хочеться знати, хто вручив галстук. Кожен піонер передає свій галстук тому, з ким дружить, про кого турбується. Дівчатка вишивають молодшим товаришам сумочки з шовку для зберігання галстуків, хлопчики випілюють шкатулки.

І ось настає день урочистого збору дружини. Цей збір завжди проводиться 22 квітня — в день народження В. І. Леніна. На збір дружини запрошуються батьки, старі більшовики, учасники революції, громадянської і Великої Вітчизняної воєн.

У той момент, коли жовтенята виголошують слова урочистої обіцянки, восьмикласники знімають свої піонерські галстуки і пов'язують їх молодшим товаришам, а також передають новому піонерському загону прапор свого загону та портрет піонера-героя, ім'я якого носить загін.

Юних лєнінців поздоровляють учасники революції, старі більшовики. Закінчується збір біля вогнища. Лунає піонерська пісня, діти слухають спогади учасників революції, громадянської і Великої Вітчизняної воєн.

Такий захід має дуже велике виховне значення, адже кожен піонер знає, що настане урочистий день, коли він, як бойову естафету, передасть свій галстук молодшому товаришеві. Це зобов'язує свято берегти честь піонерського імені, честь червоного галстука.

Якщо вступаючих до піонерів більше, ніж тих, хто вибуває, частині піонерів від імені комсомольської організації галстуки вручають комсомольці.

За рахунок коштів, що є в розпорядженні учнівського колективу, купуються галстуки для передачі на вічне зберігання піонерам, що вибувають з організації юних лєнінців. Отже, передавши свій червоний галстук як естафету молодшому товаришеві, восьмикласник одержує від комітету комсомолу червоний галстук на вічне зберігання.

Щорічно на урочистому зборі дружини, присвяченому прийому до піонерів, юні лєнінці приймають до почесних піонерів одного з старих більшовиків, учасників громадянської або Великої Вітчизняної воєн, передових людей виробництва.

Право передати свій червоний галстук почесному піонерові — велика честь. Її удостоюється той піонер-восьмикласник, який за роки перебування в організації юних лєнінців відзначився своєю працьовитістю, дисциплінованістю, наполегливістю у подоланні труднощів.

ЖИТТЯ І БОРОТЬБА ВЕЛИКИХ ПАТРІОТІВ — ВЗІРЕЦЬ ДЛЯ ДИТИНИ

Педагогічний колектив нашої школи домагається, щоб життя й боротьба великих патріотів — борців за щастя людства, за його світле майбутнє, за комунізм — стали ідеалом дитини. Вірність ідеалам трудового народу — це велике духовне багатство — стає надбанням наших дітей.

Намагаючись вдихнути у дитяче серце благородне почуття любові до Батьківщини, почуття вірності справі комунізму, ми домагаємося того, щоб перед очима дітей завжди було взірцем героїчне життя великих патріотів, борців за свободу, щастя народу.

З перших років шкільного життя діти довідуються про життя й боротьбу великих геніїв людства Маркса і Леніна.

Ці розповіді поступово розкривають перед нашими вихованцями образи великих людей, для яких особисте щастя було невіддільне від щастя трудящих.

Поступово ми створюємо у школі Ленінський куточок. Спочатку це невеликий стенд, присвячений дитячим і шкільним рокам В. І. Леніна. Згодом куточок збагачується репродукціями картин, дитячими малюнками, книгами, що розповідають про героїчне життя великих вождів і вчителів трудящих всього світу. Вступивши до піонерської організації, діти обладнують стенд під назвою: «По-ленінськи живи, учись, працюй, борись за перемогу комунізму».

Для цього стенду школярі підбирають книги, спогади про Ілліча, репродукції картин, які розповідають про ленінську вірність, безстрашність у боротьбі з ворогами, про скромність і людяність. Тут же художньо оформлені «Заповіді Ілліча». У яскравих, образних, доступних для розуміння дітей словах виражені найважливіші принципи і норми комуністичної поведінки. Це — звернення до юних ленінців, в яких втілюються принципи морального кодексу будівника комунізму. Ось одно з цих звернень.

«Працюй так, щоб твоя соціалістична Вітчизна була багатою і могутньою. Живи так, щоб залишити після себе добрий слід на землі і в пам'яті людей. Подумай, що ти зробив для людей, для свого села, колгоспу, школи».

Час від часу біля стенду збираються діти, тут їм читають ленінські заповіді, піонери розповідають про те, що вони зробили для народу — скільки посадили дерев, який врожай виростили на своїй ділянці.

Урочистість, в якій відбуваються ці розмови, пробуджує у дітей почуття гордості за свій поки що невеличкий вклад у працю народу, діти вчаться оцінювати свою поведінку найвищою мірою — ленінською мірою комуністичної моралі.

Нагадується піонерам ленінський заповіт про оволодіння знаннями:

«Батьківщина дає тобі все необхідне для того, щоб ти добре вчився. Знання — це знаряддя побудови комунізму. Чим більше ти знаєш, тим краще ти готуєшся до творчої праці для народу».

Тут же діти довідуються, як вчився Ілліч, як він любив книгу, з якою повагою ставився до науки. «Подумайте,— нагадують вчителі вихованцям,— чи кожен з вас вчиться так, як міг би вчитися? У вашому житті багато радощів: ігри, спорт, відпочинок. Пам'ятайте, що на ці

радоші треба мати моральне право. Воно завойовується працею. Навчання — це ваша найголовніша праця. Будьте у навчанні справжніми трудівниками».

В таких умовах ми уникаємо від розмов про ледарів. Ми вважаємо, що наслідки будуть кращими, якщо лєнінські заповіді пробудять у кожному серці прагнення вчитися, працювати, перемагати труднощі.

Далі читаємо слова, що вимагають бережливо ставитись до суспільної власності:

«Твоє дитинство — це казковий палац, сповнений багатствами, створеними народом. Пам'ятай, що у покоління, які завоювали Радянську владу і збудували фундамент соціалізму, не було того, що ти маєш сьогодні. Пам'ятай, що твої радощі завойовані потом і кров'ю. Бережи кожную зернину хліба, кожен кілограм добрив, кожен аркуш паперу, кожную цеглину, кожную жменю вугілля і шматок металу. Чим багатшою стає наша країна, тим більше бережи матеріальні багатства».

Діти дізнаються про непримиренність Володимира Ілліча до розкрадання народної власності, ледарів, дармоїдів.

Піонери слухають хвилюючі спогади сучасників про Володимира Ілліча Леніна про те, як він сам у тяжкі роки громадянської війни і розрухи віддавав частину свого пайка дітям. Ці розповіді сповнюють їх серця почуттям поваги до великого вождя людства. Поряд з тим у дітей пробуджується ненависть до ледарів і дармоїдів. Ці люди, що уособлюють собою пережитки старого світу, стають для них ідейними противниками, проти яких треба рішуче боротися.

Під час таких бесід і читань діти задумуються над тим, як їм, юним лєнінцям, включитися у боротьбу за умноження і збереження суспільної власності.

У піонерському лєнінському куточку є портрети матері, батька, братів і сестер Володимира Ілліча, книги про сім'ю Ульянових, про мужнього борця проти самодержавства Олександра Ульянова.

Кілька бесід у нас присвячується життю і боротьбі Олександра Ульянова. На юних лєнінців величезне враження справляє вірність цього видатного революціонера боротьбі за щастя людства.

Образ людини, яку не зломали ні тортури, ні тридця-

тирічне ув'язнення у холодному, сирому підземеллі, ви-кликає у дітей захоплення.

З не меншим хвилюванням і захопленням, затамувавши подих, слухають учні розповіді про Івана Сусаніна і Івана Богуна, Софію Перовську, Тадеуша Костюшко і Христо Ботева.

На все життя запам'ятовується їм розповідь про національного героя польського народу Януша Корчака.

У роки фашистської окупації Януш Корчак був директором і вихователем сирітського будинку у Варшаві. В цьому будинку жили діти єврейської бідноти. Озвірілі фашисти вирішили знищити дітей. Януш Корчак міг врятуватися від смерті. Але він вирішив поділити трагічну долю своїх вихованців. Він сказав, що залишити дітей свого народу, яким загрожує смерть, може тільки негідник. Разом з своїми вихованцями Януш Корчак пішов у останню скорботну путь до крематорію Треблінки.

Ця героїчна і трагічна сторінка великого патріотичного подвигу залишає в душі дітей незабутнє враження. Вони на фактах з життя переконуються, що для справжнього патріота ідейні переконання, честь, совість — дорожчі за життя.

Немеркнучим взірцем для дітей є життя і боротьба комуністів-борців за щастя людства.

У піонерській кімнаті школи створено також куточок, присвячений нашому землякові, Герою Радянського Союзу Олексію Володимировичу Калюжному, що народився і виріс у сусідньому селі Байдакове.

Моряк Чорноморського флоту Олексій Калюжний захищав Севастополь на дзоті № 11. Важко поранений, він не залишав свого бойового поста. Стікаючи кров'ю, Калюжний написав клятву, текст якої висічений на пам'ятнику герою дзота № 11 біля села Дальне (12 кілометрів від м. Севастополя). На стенді поруч з портретом героя і його матері текст клятви: «Батьківщино моя, земле Руська! Я, син Ленінського Комсомолу, його вихованець, бився так, як підказувало моє серце. Знищував гадів, доки у грудях моїх билосся серце. Я вмираю, але знаю, що ми переможемо. Моряки-чорноморці! Тримайтеся міцніше, знищуйте скажених фашистських собак. Клятви воїна я дотримав. Калюжний».

Цю клятву, написану героєм перед смертю, багато піонерів знають напам'ять.

Ми, вчителі, стоїмо біля колиски нової людини — громадянина комуністичного суспільства, ми ведемо дітей на дорогу світлого, радісного, творчого життя — життя в ім'я великих ідеалів комунізму. У дітей — гострий розум, зірке око, чутливе серце, вони особливо чутливі до краси. Ось чому дуже важливо дбати, щоб в дитячі серця входила найчистіша і найвеличніша краса — краса подвигу в ім'я щастя народу.

ПАТРІОТИЧНІ ДІЛА

Патріотичні переконання утверджуються у дитячому серці тільки тоді, коли дитина своїми руками робить щось потрібне і корисне для народу, переживає свою діяльність, свою працю як боротьбу за зміцнення Батьківщини, за умноження її багатств. Я домагаюсь, щоб дитина, зросивши своїм потом шматок рідної землі, вклавши в свою працю вогник серця, побачила на цьому клаптику буйне цвітіння життя, красу землі і відчула, що ця краса створена її працею.

Перший найтонший і найживучіший корінець патріотичних почуттів — це та мить, коли дитина радіє життю, цвітінню, зеленій стеблині пшениці, колоску, вирощеному власними руками.

Праця наймолодших школярів у нас в школі починається з створення куточка краси. Садиба школи — велика. Є плодовий сад, ліс, зелені галявини, зарості чагарника. Тут привілля для праці та відпочинку. І ось ми з малюками знаходимо такі куточки, де ще необхідно попрацювати, щось упорядкувати. Висаджуємо саджанці плодових дерев та виноград, вирощуємо квіти. Влітку доглядаємо їх. Діти дуже радіють, коли бачать, як зеленіють рослини, посаджені їх руками.

Через кілька тижнів після того, як діти переступають поріг школи, вони починають вирощувати хліб. Для цього відводиться кілька квадратних метрів пустиря — землі, на якій ніколи нічого не росло. Ділянка перекопується, очищається від каміння, викорчовуються пеньки.

Працює, правда, більше вчитель, малюки виконують, мабуть, соту частину того, що під силу дорослому.

Працюючи, вони мріють, що колись, через рік-два — а для них це далеке майбутнє,— на цьому пустирі виростуть колоски пшениці. Ця мрія надихає дітей. Вони носять на пустир перегній і родючу землю, потім сіють пшеницю. ...І ось пустир зазеленів. Але наполеглива робота триває. Взимку учні затримують сніг на ділянці, захищають рослини від морозу.

Ними керує одне прагнення — хліб. Одержати з пустиря, де ніколи ніщо не росло, хліб... Це додає сили дітям, допомагає переборювати труднощі. Вони відчують вперше трудову втому, починають розуміти, що хліб дається людині нелегко. Вечорами, часом збираючись у шкільному саду, діти мріють про те, як зашумлять на їхній ниві повнозерні колоски, як зберуть вони весь врожай до останнього зернятка.

І чим більше зусиль докладуть діти, чим більше знають труднощів, тим дорожчим для них стане цей колись голий клаптик землі.

Минає час, і настає довгожданий день збирання урожаю. Для дітей — це свято. Вони обмолочують колоски, зважують їх. Виявляється, що зерна ще мало, щоб спекти хліб.

Учні беруть ще кілька квадратних метрів землі, знову носять на пустир перегній і родючу землю, а восени по зернятку висівають насіння.

Збір другого врожаю — ще більше свято.

Ось вона, золота пшениця.

З пшениці одержують борошно і випікають дві великі хлібини.

На свято запрошуються батьки. Приємно подивитись, як малюки частують їх. Це наше свято Першого Хліба.

Ввечері під яблунями на зеленій траві розстеляються білі скатертини, розкладаються скибки запашного хліба, яблука, мед у тарілках.

Все це здобуто працею, про все це діти мріяли, обробляючи землю, висіваючи зерно, збираючи врожай. Це їх перший хліб.

Почуття гордості за свою працю охоплює дітей. Яка безмежно дорога для них земля, де вперше зашуміли колоски, вирощені їх руками.

У нашій піонерській дружині традицією стали свята праці. Це дні, які залишаються у пам'яті на все життя. Ставши дорослою, людина часом пригадує ті неповторні

радоші, які у дитинстві давала їй колективна праця. Свята праці — могутній засіб виховання любові до рідної землі.

Одно з найбільш радісних свят — це Свято весняного деревонасадження.

У гості до дітей у цей день приходять старі колгоспники — люди, які багато років тому власними руками посадили кілька дубів, що прикрашають шкільну садибу. В урочистих умовах під кроною одного з дубів ми ставимо стіл, накриваємо його скатеркою. Учні приносять стільки жолудів, скільки років минуло з того часу, коли був посаджений дуб. Найстаріший колгоспник розповідає про той день, коли він ще малою дитиною саджав дубки. На цьому зборі учнів закликають берегти добру традицію. Кожен мусить залишити після себе дерево, яке б пережило кілька поколінь.

«Сімдесят років минуло з того дня, коли ми посадили цей дуб,— говорить колгоспник.— На пам'ять про це візьміть сімдесят жолудів і посадіть їх там, де ви хочете залишити добрий слід на землі. Бережіть дерева — вони прикрашають нашу землю, зберігають вологу. Пам'ятайте, що виростити дерево — нелегко, необхідні велике терпіння і наполегливість. Перше, ніж братися за справу, кожен з вас мусить подумати, чи готовий він до цієї праці. Хто візьме жолудь з цього столу, той перед лицем всього колективу, перед нами, стариками, дасть обіцянку: дерево буде вирощене. Нехай посадить дерево і той, хто вже посадив один дубок і вирощує його. Посадіть дерево на честь матері, батька, бабусі, дідуса. Будьте наполегливими у праці. Праця створює красу і на землі і в людській душі. Хто любить працю, той любить Батьківщину».

Той, хто вважає себе підготовленим до тривалої праці, бере жолудь з столу. На столі не залишається жодного з них. А через деякий час на присадибних ділянках, на обочинах шляхів зеленіють дубки...

Потім, у день цього ж свята діти закладають шкільку, у якій вирощують саджанці яблунь, груш, слив, черешень, а також озеленяють одну з вулиць села, садять дерева вздовж дороги.

Раз на два-три роки у Свято весняного деревонасадження піонери закладають сад на пустирі і висаджують липи на шкільній садибі, створюючи нову алею.

У цей день піонери переживають ще одну подію — садять дерева дружби. Це стало традицією. «Якщо у тебе є друг,— говорять вчителі дітям,— якщо тобі хочеться на довгі роки зберегти пам'ять про цю дружбу, посади разом з ним у цей день дерево дружби». І піонери висаджують дерева дружби, а потім старанно доглядають їх.

У середині квітня наші школярі відзначають весняне свято винограду.

Піонери виходять на шкільний виноградник. Ланкові виносять з теплиці на зелену галявину саджанці, вирощені з живців. Кожна ланка підсаджує кущі у своїх виноградниках. Частину саджанців піонери забирають додому і садять на присадибних ділянках. Девіз піонерської організації — наше село мусить стати суцільним виноградником. У цей день закладають свій виноградник найменші школярі-першокласники.

Осіннє свято винограду відзначається у школі у кінці серпня. В цей день до школи запрошуються також малюки-дошкільники. Гості розташовуються на траві, а щасливі хазяї частують їх янтарними гронами. У день осіннього свята винограду піонер зрізає найкращі грона на винограднику присадибної ділянки і частує ними рідних. Цей звичай приносить дітворі багато радощів.

Свято першого снопа відзначається у той урочистий для села день, коли в поле виїжджають комбайни косити пшеницю. Яке пожвавлення відчувається напередодні! А в день свята діти прокидаються рано — десь годині о четвертій. За народним звичаєм, треба бути у полі до сходу сонця. До початку роботи комбайна учні жнуть пшеницю серпом, зв'язують сніп, завітчують його і дарують комбайнерові.

Далі починається збирання хліба комбайном, а у піонерів — боротьба за збереження врожаю. Вони старанно збирають колоски, що залишилися у полі, допомагають возити зерно від комбайна.

Особливо радісним для дітей є Свято останнього снопа, яке відзначається в останній день збирання зернових культур.

Піонери приходять до комбайна перед сходом сонця, як і у перший день збирання врожаю, зв'язують сніп, прикрашають його квітами і яблуками — сніп символізує достаток. Коли збирання врожаю закінчено, комбай-

неру підносять сніп і подарунок загону — вишиті на шовковому полотні пшеничні колоски.

Комбайнер приймає подарунок, відділяє від снопа кілька десятків колосків і передає їх дітям. Ці колоски учні приносять до школи, зв'язують з них сніп, прикрашають його і ставлять на стіл у піонерській кімнаті. Сніп цей накривається шовковим покривалом, яке знімається в урочистий день — на Свято врожаю.

Свято врожаю відзначається у жовтні, після закінчення усіх польових робіт. До цього свята у школі готуються дуже ретельно. Напередодні свята рада піонерської дружини підводить підсумки навчання та роботи на шкільній навчально-дослідній ділянці, на піонерському гектарі у колгоспі, де вирощують насіння пшениці. Підсумки роботи обговорюються з участю колгоспників на учнівських зборах.

У день свята урочистий збір дружини проводиться надворі. У цей час завжди стоять теплі, ласкаві дні. Піонери виносять стіл із снопом, покритим шовковим покривалом, і підносять сніп найстарішому колгоспникові — тому, хто працює на землі понад п'ятдесят років. Дякують старшим за щасливе дитинство, за все, що створено для них, дітей, руками дорослих. Один з загонів на вишитому рушнику підносить старим колгоспникам хлібину.

Колгоспники звертаються до дітей з напутнім словом, бажають успіхів у навчанні та праці. Представник правління колгос-

пу читає постанову, у якій відзначаються кращі ланки і загони — переможці змагання за високий урожай, кращі ланки юних друзів природи.

Переможців змагання преміюють — їм виділяють кошти на екскурсії. Окремі піонери одержують індивідуальні премії — книги, музичні інструменти тощо.

Свято сіножаті — одне з найбільш радісних і незабутніх свят. Відзначається воно на початку літа, у той день, коли колгоспники виїжджають косити сіно.

Рано-вранці, ще не зійде сонце, а піонери вже на луках.

Хлопці-восьмикласники приходять з косами, займають ділянку і скошують гектар сіна.

Приїжджають косарки, починається збирання сіна машинами. Старші піонери працюють у полі тиждень чи два — в залежності від обсягу роботи. Ці дні залишають глибокий слід у пам'яті як чудові, неповторні дні дитинства.

Працюючи у полі, школярі косять і сушать сіно, допомагають скирдувати його тощо.

Найбільше враження залишає ночівля під відкритим небом. Після вечері, посидівши біля вогнища та послухавши оповідання бувалих людей, піонери лягають на запашному сіні. Довго не сплять вони, знову відновлюються розмови про різні подорожі та пригоди, про цікаві книги. Все набуває якогось таємничого, фантастичного забарвлення.

Дитяче серце дуже чутливе до романтики боротьби за суспільні інтереси. У нашій піонерській дружині яскраво горить вогник цієї романтики. Зветься він Піонерським ліхтариком.

Піонерський ліхтарик — це привабливі, цікаві, хвилюючі піонерські справи, мета яких полягає в тому, щоб до створеного для людей всі ставились з повагою, як до прекрасної, запашної квітки, щоб красою цієї квітки милувалися не тільки ті, хто її зростив, а всі, хто живе поруч. «Де б ти не працював — тобі до всього є діло. Бережи кожне зернятко, що належить людям, кожен колосок, кожен кілограм добрих, кожне деревце» — такий девіз Піонерського ліхтарика.

Турбота про суспільну власність у цій формі дитячої діяльності поєднується з працею. Піонер не може бути тільки контролером, тільки охоронцем суспільної власності, — він перш за все повинен працювати, створювати матеріальні цінності. Право говорити про недоліки, боротися з марнотратством і безгосподарністю має тільки той, хто сам працює.

Піонерський ліхтарик працює під керівництвом колгоспної групи сприяння партійно-державному контролю. Дорослі дають дітям окремі доручення. Якщо піонери своїми силами не можуть виконати завдання, яке поставило перед ними, вони повідомляють про це групу. Але на цьому, звичайно, не вважають свої функції вичерпаними. Під керівництвом старших, при їх підтримці і допомозі вони виконують те, чого не змогли зробити самі.

Колгоспна група сприяння партійно-державному контролю випускає листок народного контролю колгоспу. У цьому листку відводиться місце для колонки «Під променем Піонерського ліхтарика».

Тут піонери розповідають про окремі факти байдужого ставлення з боку колгоспників до суспільної власності, при цьому обов'язково вказується, що зробили вони самі для примноження народних багатств.

Писати матеріал до листка народного контролю має право тільки той учень, який сам працює сумлінно і допомагає товаришам. Цей неписаний закон спрямований на те, щоб серед дітей не було базік, які уміють тільки обурюватись, висловлювати незадоволення недоліками, нити, а самі нічого не роблять.

Якщо у когось з піонерів проявляються ці негативні риси характеру, товариші посилають його на конкретну суспільно корисну працю: покажи, на що ти здатний, здобудь право критикувати недоліки інших.

Піонерський ліхтарик цікавиться усіма ланками кол-

госпного виробництва. Але ця цікавість виявляється не в пасивному спогляданні, а в активній роботі, дійовій допомозі.

Колгоспники готуються до посіву — піонери допомагають дорослим. У школі стало традицією: навесні і восени шкільна навчально-виробнича бригада і рільничі бригади колгоспу засівають кілька гектарів пшениці, кукурудзи, соняшника та інших сільськогосподарських культур насінням, вирощеним і відібраним для посіву юними ленінцями. У гарячі дні підготовки до сівби діти допомагають хліборобам очищати насіння, часом відбираючи його майже по зернятку.

Діти не тільки помічники у колгоспі, вони й дозорці. Від дитячих очей не може приховатися жодний випадок недбалого ставлення до суспільної власності. Якось піонер помітив, що в одну з автомашин, які возять насіння у поле, навантажили пшеницю з значною домішкою роздрібленого зерна. «Це зменшить урожай, урожай буде нижчим,— враз промайнула думка у дитячих головах.— Адже не всі зерна проростуть». Діти захвилювались. Що ж це таке: ми відбираємо десять кілограмів пшениці для свого піонерського поля буквально по зернятку, чому ж дорослі не помічають такого недбальства? І піонери звертаються до дорослих. Машину з неякісним насінням повертають з поля, розвантажують. Сигнал виявився правильним і своєчасним. Необхідно було швидко очистити насіння, і учні активно включилися у цю роботу.

Вони насипали пшеницю в ківш зерноочисної машини, переносили очищене насіння на тік. Обігрівали його на сонці. Діти задоволені. Тепер насіння відповідає посівним кондиціям. Ушкоджене зерно учні зібрали, зважили. Виявляється, що його понад центнер.

Наступного дня у листку народного контролю у своїй колонці піонери вміщують замітку: «Не можна сіяти поганим насінням». Вони розповідають про те, як вирощують насіння для своєї

шкільної ділянки, як зберігають його і готують до посіву. Піонери викликають на змагання одну з ланок рільничої бригади: сіяти тільки добірним насінням!

Особливо багато роботи у Піонерського ліхтарика в період збирання врожаю. З перших днів жнив ланки юних лєнінців змагаються з дорослими — механізаторами комбайнових агрегатів.

Це змагання своєрідне, у ньому з великою силою проявляється прагнення дітей до романтики. Піонери перед дорослими беруть на себе зобов'язання — не залишити у полі жодного колоска. Дорослі також зобов'язуються старанно працювати і зібрати врожай без жодних втрат.

Настає гаряча пора жнив. Починається збирання врожаю. Піонери підбирають залишені колоски на першому скошеному гектарі, зважують зібране зерно. Дорослі у цей час з нетерпінням і хвилюванням чекають результатів.

Виявляється, що на гектарі комбайнер втрачає близько сімдесяти кілограмів зерна. Такі результати викликають занепокоєння. Очевидно, не все гаразд — адже втрати високі. Комбайнер радиться з бригадиром механізаторів. Разом шукають причини. Їх виявляється кілька. Доводиться зупинити агрегат. Комбайнер регулює робочі вузли машини. Незабаром вона знов рушила з місця. Тепер, здається, все гаразд.

Піонери також знову беруться за роботу. Знов підбирають залишені у полі колоски, але втрати на цей раз вдвічі менші. Та комбайнера й це не задовольняє, він шукає шляхи дальшого їх зменшення. Досвідчені механізатори добиваються того, що втрати зводять до мінімуму.

Промінь Піонерського ліхтарика виявляється дуже дійовим засобом і подає значну допомогу дорослим. У перші дні жнив підібрані колоски на кожному гектарі поля піонери обмолочують, а одержане зерно зсипають у мішки. До кожного мішка чіпляється бірка з надписом: ось скільки зерна залишає на гектарі механізатор такий-то. Ці мішки виставляються поруч з листком партійно-державного контролю.

Така діяльність школярів справляє великий виховувачий вплив, дисциплінує їх, виховує почуття відповідальності, бережливого ставлення до народного добра. Проте,

організує таким чином роботу дітей, необхідно бути дуже уважним, щоб піонери не перетворилися тільки у контролерів, щоб у них не розвинулося зазнайство. Для цього у школі організується взаємоконтроль.

Діти допомагають усувати недоліки дорослим, а дорослі, у свою чергу, перевіряють роботу дітей, не допускають недбалості й байдужості.

Кукурудза на насіння збирається, як правило, вручну. Піонерська ланка і дорослі збирають її разом. Вони займають поруч рядки на одній і тій же насінницькій ділянці. Діти змагаються з дорослими, щоб не залишити жодного качана на стеблі. Після закінчення роботи здійснюється взаємоперевірка: піонери дивляться, як зібрали кукурудзу дорослі, а дорослі перевіряють роботу дітей.

І майже кожного разу виявляється, що у дорослих робота виконана краще. Дітей це дуже непокоїть, їм навіть неприємно. Але поступово вони починають розуміти, що тільки після кількох днів цієї, здавалося б, простої роботи виробляється вміння, вправність у роботі. Вони

переконаються, що моральне право на контроль здобувається тривалою, наполегливою та сумлінною працею.

Під час перевезення зерна від комбайна на тік і на приймальні пункти на дорогах чергують сигнальні пости Піонерського ліхтарика. Діти стежать за тим, щоб зерно не висипалось з кузовів автомашин. Помітивши, що машина розсипає зерно, піонери записують її номер і повідомляють про це керівника групи. Дорослі зараз же вживають заходів.

За цю допомогу піонерській дружині не раз оголошувалась подяка.

Взимку піонери стежать за зберіганням насіння у колгоспному зерноосховищі. Вони систематично перевіряють температуру і вологість насіння. Часом, якщо це необхідно, щоб попередити зогрівання насіння, його пропускають через зерноочисні машини.

Велику допомогу колгоспникам подають піонери школи і в тваринництві.

Ланки юних пастухів влітку допомагають дорослим заготовляти сіно для худоби. В цій роботі — широкий простір для діяльності Піонерського ліхтарика.

У піонерських стіжках сіно завжди мусить бути сухим. Учні виявляють велике піклування про те, щоб зберігалась поживна цінність заготовленого сіна.

Влітку працюють ланки юних шовководів. Вони вигодовують тутового шовкопряда. Змагаючись з дорослими, піонери допомагають їм і тут. Вони стежать, щоб не пошкоджувались тутові насадження.

Піонерська дружина школи оберігає ліс і полезахисні насадження. Зелений піонерський патруль стежить, щоб не мали місця самовільні порубки дерев.

За останні десять років було чотири випадки попередження порубок лісу.

* * *

*

Переді мною 12—13-річні хлопчики й дівчатка, юні ленінці.

Я, народний вчитель, відповідаю за їх майбутнє. Мені хочеться, щоб вони багато знали і вміли. Але найголовніше — це душа, стрижень, серцевина людської особистості, честь, гідність, гордість радянського громадянина.

У тому святому, величному, що треба утвердити у кожному серці підлітка, юнака, дівчини, найяскравіше мусить горіти вогник вірності і відданості Батьківщині. Це велике почуття любові до Батьківщини, почуття єдності з трудовим народом, переживання тієї великої істини, що Вітчизна без мене обійтись може, я ж без Вітчизни — ніщо. Все це складається у юному серці з тих незабутніх радощів, коли людина виростає у власних очах від того, що вона створила щось хороше для народу, принесла людям щастя, залишила краплинку своїх сил

у великій всенародній будові. Ці радощі здобуваються у праці на благо людства, вони переживаються як безцінне духовне багатство, яким людина дорожить, яке стає для неї святиною. І цю святиню треба починати створювати у серці людини ще тоді, коли вона маленька, коли Вітчизною для неї є поки що той невеличкий світ, в якому найдорожче — рідне село, вулиця рідного міста, шкільний сад, колос золотої пшениці на колгоспній ниві, цех заводу, де працює батько або мати. Безмірно дороге, рідне, близьке, священне мусить відкриватись перед дитиною одночасно з її першими свідомими кроками у навколишньому світі.

То ж нехай нашою першою заповіддю, дорогі товариші вихователі та батьки, буде те, щоб дитина не тільки милувалась красою природи, але й робила щось для того, щоб умножити цю красу, зберегти її, дати якусь, нехай ще маленьку — радість людям. Необхідно, щоб у дитячому серці поселилася турбота, тривога, хвилювання про те, що дає радість людям. Тільки у труді на благо інших людей народжується справжня людина.

Необхідно людину змалку виховувати так, щоб вона відчувала потребу як можна більше залишити після себе доброго, красивого, потрібного людям — саме тоді, коли перед нею відкрилось вікно у світ, коли в її свідомості утвердились перші поняття про добро і зло, справедливість і несправедливість, честь і безчестя. Нехай роки дитинства людини, отрочтва і ранньої юності будуть насичені труднощами і хвилюваннями, турботами і тривогами в ім'я служіння народу. Людина може виїхати з свого рідного села чи міста, але рідний куточок повинен назавжди залишатися для неї першою школою громадянства, тією іскрою, від якої запалюється полум'я любові до рідного народу, до Радянської Вітчизни.

16 коп.

СЕРІЯ V, № 4-5